

KISS GYÖRGY

## Néhány gondolat az alapjogok munkajogra gyakorolt hatásáról

(vertikális-horizontális, közvetett–közvetlen hatály)

### *I. Az alapjogok hatása a munkajogban*

A munkajog az alapjogok érvényesülése szempontjából többszörösen is különleges jelentőségű jogterület. Mindenekelőtt azért, mert egy szerződéses alapozású jogviszonyban gazdaságilag és a jog számára is nehezen kezelhetően nem egynemű szereplők állnak egymással szemben. Az egyik fél – jelesül a munkavállaló – ugyanis önállóan, saját neve alatt nem jelenik meg a piacon, „csupán” a jogügyleti forgalom részese. Ez a helyzet merőben különbözik általában a jogügyleti forgalomban meglévő tényleges hatalmi egyenlőtlenégektől, amelyek bizonyos területeken meglehetősen gyakran előfordulnak. Ilyenkor ugyanis a gyengébb hatalmi helyzetben lévő félnek lehetősége van a magánautonómia tényleges érvényesítésére a jogügylet során, amennyiben a jog biztosítja a versenyfeltételek meglétét.<sup>1</sup> Találó ezzel kapcsolatban Flume álláspontja, aki felhívja a figyelmet arra, hogy a magánjogi jogügyletek során a partnerek egyenlőtlen pozíciója szinte általánosnak tekinthető. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a gyengébb fél önrendelkezési joga és ezáltal alkupozíciója csorbulna, mert a privátautonómiára épülő gazdaságban általában az erősebb partner gazdasági hatalma kiegyenlítődik.<sup>2</sup> A munkajogban azonban kétséges, hogy a gyengébb fél részéről a privátautonómia érvényre juttatásához elegendő lenne-e a versenyfeltételek általános feltételeinek biztosítása az alapjogok hagyományos beavatkozási tilalmi funkciójának értelmezése alapján.<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> CANARIS, CLAUS-WILHELM: Grundrechte und Privatrecht, *Archiv für Zivilistische Praxis*, 1984 (184), 207. p.

<sup>2</sup> FLUME, WERNER: *Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts*, Berlin, 1979, Springer Verlag, 10. p.

<sup>3</sup> Az alapjogok rendeltetéséről, illetve funkciójáról lásd ALEXYS, ROBERT: *Theorie der Grundrechte*, Frankfurt a. M., 1996, Suhrkamp.

A munkajog másik sajátossága ebben a kontextusban az, hogy ez a jogág tipikusan és szükségszerűen két markáns alapjog, illetve alapjog-hordozó közötti kollízió és konfrontáció területe.<sup>4</sup> Ezért hangsúlyozottan merül fel az a kérdés, hogy a felek jogügyleti magatartása szempontjából ki az alapjogok címzetti köre, a köz – azaz az állam, illetve meghatározott intézményei –, vagy közvetlenül a jogviszonybeli partnerek. Ennek e kérdésnek ugyanakkor létezik egy másik vetülete is. A probléma ugyanis nem egyszerűen abban rejlik, hogy ki a címzettje az alapjogoknak, hanem az is, hogy a jogalkotáson keresztül a magánjog normáira hogyan hatnak az alapjogok.<sup>5</sup> Ez a probléma a munkajogban azért jelenik meg erőteljesebben, mint a magánjog egyéb területein, mert – az alapjogok egységét hangsúlyozva – az alapjogi skála két ellentétes oldalán lévő alapjogok kollíziójának lehetünk tanúi. A tulajdonosi, vállalkozói alapozású gazdasági és a gyengébbek kiegyenlítődségét szolgáló – egyesek szerint ambivalens természetű<sup>6</sup> – szociális alapjogok érvényesülésének valamiféle egyensúlyát kell megteremteni. Többen bizonyították, hogy a különböző elméletek – *unmittelbare, mittelbare Drittwirkung* – alapján kialakított, illetve kialakítani kívánt gyakorlat, a tradicionális magánjogi jogügyleteknél is meghökkentő következtetésekhez vezethet.<sup>7</sup> A munkajogviszony alanyai tekintetében, az említett sajátosságok miatt az alapjogok közvetlen vagy közvetett hatása közötti differenciálás pedig egyenesen a lehetetlen helyzetek kiküszöbölése érdekében szükséges.

Az alapjogok hatásának vizsgálata a munkajog szempontjából azért sem lehet közömbös, mert a munkajogban magánfelek kötnek jogügyleteket. Ez önmagában még nem jelent minőségi eltérést, hiszen ez az alanyi kör kizárólagos általában a magánjogi jogügyleteknél. A munkajog története azonban azt mutatja, hogy az állami beavatkozás – koronként és ideológiai megfontolásonként eltérően – jóval intenzívebb, mint a magánjog egyéb területein, és könnyen az a látszat adódhat, hogy a munkajogban valamilyen módon jelen van a köz, a közjog. Ezért fontos hangsúlyozni, hogy a munkajog – mint a privátautómia megtestesülésének egyik formája – a magánjog része. E magánfelek azonban olyan jogügyletet is köthetnek, amelynek jogi természete legalábbis vitát váltott ki.<sup>8</sup> A kollektív szerződés ugyanis lényege szerint normatív jellemzőkkel is

<sup>4</sup> Lásd GAMILLSCHEG, FRANZ: *Die Grundrechte im Arbeitsrecht*, Berlin, 1989, Duncker&Humblot; RICHARDI, REINHARD: *Prinzipien de Grundrechtsschutzes im Arbeitsverhältnis im deutschem Recht [in Arbeit, Recht und Gesellschaft, FS Walter Schwarz]*, Wien, 1991, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 781–800. p.

<sup>5</sup> CANARIS 1984; CANARIS, CLAUD-WILHELM: *Grundrechte und Privatrecht – eine Zwischenbilanz*, Berlin/New York, 1999, Walter de Gruyter.

<sup>6</sup> HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA: *Emberi jogok*. Budapest, 2003, Osiris, 791–853. p.

<sup>7</sup> CANARIS: 1984, 204–205. p.

<sup>8</sup> Lásd többek között ZÖLLNER, WOLFGANG: *Die Rechtsnatur der Tarifnormen nach deutschem Recht*, Wien, 1966, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung; WEDDERNBURN, KENNETH WILLIAM – SCIARRA, SILVANA: *Collective Bargaining as*

rendelkezik, és ebből következően a munkajog jogforrási rendszerének a vizsgálatánál sem lehet figyelmen kívül hagyni.<sup>9</sup> Ebből a szempontból sem lényegtelen probléma az alapjogok hatása, azaz mennyiben és hogyan kötik az alapjogok a kollektív szerződés alanyait, másképpen fogalmazva a kollektív szerződés kötelmi vagy normatív jellege dominál, és ettől függően csupán szerződéses partnereknek tekintendők-e a felek, vagy ebből a szempontból – de csak ebből (!) – mintegy kvázi jogalkotónak.<sup>10</sup>

Mit jelent valójában az alapjogok magánjogra kifejtett hatásának problematikája. Továbbmenve: az egyes országok alkotmányától, annak felépítésétől és általános, illetve konkrét normatartalmától függő – egyes jogrendszereknél fontos – partikuláris értelmezési problémáról van-e szó, vagy pedig lassan már nemzetközivé terebélyesedő dogmatikai alapproblémáról. Másképpen megközelítve az alapjogoknak a magánjogra kifejtett hatását: egyszerű címzettségi kérdés az alapjogok hatása, vagy ezen túlmenően létezik-e az alapjogoknak valamiféle kisugárzó hatása a magánjog feleinek magatartására. Ismét más szempont szerint vizsgálva az alapjogokat: napjainkban meghatározott területeken az állami beavatkozás klasszikus tilalmának, vagy az alapjogok védelmi funkciója erősödésének vagyunk-e tanúi.

Olybá tűnik, hogy az alapjogok és a magánjog kapcsolódása nem egy adott országra jellemző probléma. Kétségtelen, hogy az európai jogi kultúrában a *Drittwirkung der Grundrechte* értelmezésbeli vitája a német jogra jellemző,<sup>11</sup> de

---

agreement as law: neo-contractualist and neo-corporatist tendencies of our age [in Pizzorusso, Alessandro – Capotorti Francesco (eds.): *Law in the comparative survey*], Berlin, 1988, Springer Verlag; DURAND, PAUL: Le dualisme de la convention collective de travail, *Rev. trim. dr. civ.*, 1939/21

<sup>9</sup> JUNKER, ABBO: *Grundkurs Arbeitsrecht*, München, 2001, C. H. Beck, 40–41. p.; RÜTHERS, BERNDT (Hrsg.): *Arbeitsrecht und politisches System*, Frankfurt a. M., 1972, Lang Verlag, 40–44. p.; BERCUSSON, BRIAN: Fundamental social and economic rights in the European Community, [in Cassese, Antonio – Chapman, Andrew – Weiler, Joseph (eds.): *Human rights and European Community: Methods of protection*], Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, Baden-Baden.

<sup>10</sup> Lásd erről LADÓ MÁRIA: Európai munkáltatói és munkavállalói érdekképviseletek; a szociális párbeszéd [in Kiss György (szerk.): *Az Európai Unió munkajoga*], Budapest, 2001, Osiris, 471–507. p..

<sup>11</sup> Lásd erről többek között Canaris, 1984; 1999; Gamillscheg, 1989; SCHWABE, JÜRGEN: *Probleme der Grundrechtsdogmatik*, Darmstadt, 1977, Dissertationsdruck Schadel GmbH&Co KG; JAENSCH, MICHAEL: *Die unmittelbare Drittwirkung der Grundrechte*, Baden-Baden, 1997, Nomos; LEISNER, WALTER: *Grundrechte und Privatrecht*, München, 1960, C. H. Beck; RUFFERT, MATTHIAS: *Vorrang der Verfassung und Eigenständigkeit des Privatrechts*, Tübingen, 2001, Mohr Siebeck; PIETZKER, JOST: *Drittwirkung – Schutzpflicht – Eingriff* [in Hartmut Maurer (Hrsg.): *Das akzeptierte Grundgesetz, FS für Günter Dürig zum 70. Geburtstag*], München, 1990, C. H. Beck 344–362. p. HAUSER, HEINZ – VALLENDER A. KLAUS: *Zur Bindung des Wirtschaftsgesetzgeber durch Grundrechte*, Bern/Stuttgart, 1989, Verlag Paul Haupt; NIPPERDEY, HANS CARL: *Grundrechte und Privatrecht*, Krefeld, 1961, Scherpe; RÜFNER, WOLFGANG: *Drittwirkung der Grundrechte – Versuch einer Bilanz* [in Peter Selmer – Ingo von Münch (Hrsg.): *Gedächtnisschrift für Wolfgang Martens*], Berlin/New

Európában hasonló diszkusszióval találkozunk többek között a svájci,<sup>12</sup> az olasz,<sup>13</sup> az angol jogban,<sup>14</sup> illetve a téma összehasonlító elemzése is ismeretes.<sup>15</sup> Többek álláspontja szerint a *Drittwirkung* tana, mint egy sajátos német jogi exportcikk terjedt tovább az egyes államok jogrendjeibe, sőt Japánba.<sup>16</sup> Mindenestre olybá tűnik, hogy az alapjogok és a magánjog rendkívül differenciált kapcsolata korántsem látszatprobléma.<sup>17</sup>

## II. A state action doctrine kialakulásának okai, fejlődése

Nyilvánvaló, hogy az alapjogok és a magánjog kapcsolatának értékelésében, közelebbről az alapjogok és a munka-magánjogának viszonyrendszerében elsősorban az európai, azon belül a német intézmény elemzése fontos, ugyanakkor nem mellőzhető az amerikai *state action doctrine* vizsgálata sem, amelyet sokan a *Drittwirkung* problematika előképének tekintenek.<sup>18</sup> Ez álláspontom szerint alapvetően igaz, ugyanakkor kialakulásában, fejlődésében és kivételeiben szá-

---

York, 1987, Walter de Gruyter, 215–230. p.; DÜRIG, GÜNTER: Grundrechte und Zivilrechtssprechung [in Maunz Theodor (Hrsg.): *Vom Bonner Grundgesetz zur gesamtdeutschen Verfassung, FS zum 75. Geburtstag von Hans Naviasky*], München, 1956, Isar Verlag

<sup>12</sup> BUCHER, EUGEN: Drittwirkung der Grundrechte? *Schweizerische Juristen-Zeitung*, 1987/1; HÄFELIN, ULRICH – HALLER, WALTER: *Schweizerisches Bundesstaatsrecht*, Zürich, 2001, Schulthess; SALADIN, PETER: *Grundrechte im Wandel: Die Rechtsprechung des schweizerischen Bundesgerichts zu den Grundrechten in seiner sich ändernden Umwelt*, Bern, 1982, Stämpfli; SANDOZ, SUZETTE: Effets horizontaux des droits fondamentaux: Une redoutable confusion, *Schweizerische Juristen-Zeitung*, 1987, 214–222. p.; EGLI, PATRICIA: *Drittwirkung von Grundrechten*, Zürich, 2002, Schulthess.

<sup>13</sup> TRABUCCHI, GIUSEPPE: *Instituzioni di diritto civile*, Padova, 1994, Cedam.

<sup>14</sup> PHILLIPSON, GAVIN: The Human Rights Act, “horizontal effect” and the common law: a bang or a whimper? *Modern Law Review*, 1999, November, 824–849. p.; HUNT, MURRAY: *Using human rights law in English courts*, Oxford, 1997, HUNT, MURRAY: The horizontal effect of the Human Rights Act, *Public Law*, 1998 Autumn, 423–443. p. HUNT, MURRAY: The European Convention on Human Rights, *Human Right Law Review*, 2000, 519–532. p.

<sup>15</sup> MARKENISIS, BASIL: Comparative law – a subject in search of an audience, *The Modern Law Review*, 1990/1, 1–21. p.; TUSHNET, MARK: The issue of state action/horizontal effect in comparative constitutional law, *Oxford University Press and New York University School of Law*, I. CON, Volume 1 Number 1, 79–98. p.; MÜNCH, INGO von – CODERACH, SALVADOR PABLO – RIBA, JOSEP FERRERI: *Zur Drittwirkung der Grundrechte*, Frankfurt a. M., 1998, Peter Lang.

<sup>16</sup> MÜNCH – CODERACH – RIBA: 12. p.

<sup>17</sup> Többben hangsúlyozzák, hogy „az alapjogok és a magánjog” kitétel magában foglalja az alapjogok és a magánjogi törvényhozás, valamint az alapjogok és a magánjogi jogügylet felei magatartásának kapcsolatát, amelyek viszonylatában korántsem esik azonos megítélés alá az alapjogok hatása. Lásd CANARIS: 1984.

<sup>18</sup> Lásd ezzel összefüggésben Stern okfejtését: „Gemeinhin werden die Ahnherren der deutschen «Drittwirkungsdiskussion» in den Vereinigten Staaten von Amerika gefunden.“ STERN, KLAUS: *Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*, München, 1988, C. H. Beck, 1521. p.

mos eltérés van a két rendszer között.<sup>19</sup> A *state action*, illetve ahogyan gyakran nevezni szokták *action under color of the state law* lényege az amerikai alkotmány XIV. kiegészítésében rejlik. Ennek értelmében „...egyetlen állam sem hozhat vagy alkalmazhat olyan törvényt, amely korlátozza az Egyesült Államok állampolgárait megillető előjogokat vagy mentesítéseket; egyetlen állam sem foszthat meg valakit életétől, szabadságától vagy tulajdonától megfelelő törvényes eljárás nélkül; törvénykezés során az államok senkitől sem tagadhatják meg a törvények nyújtotta egyenlő jogvédelmet.”<sup>20</sup> Ebben a kontextusban az „állam” kitétel érdemel figyelmet. Mint ahogyan többen kiemelik, nem azt rögzíti a XIV. kiegészítés, hogy valamely személy nem foszthat meg más személyt életétől, szabadságától vagy tulajdonától. Ez a különbség jól mutat rá az amerikai alkotmány alapvédelmi funkciójára. A XIV. alkotmány-kiegészítés alapján a tagállamok kötelesek az alapjogokat garantálni, ami közelebbről azt jelenti, hogy a sérelemnek magának a tagállam magatartásával legyen összefüggésben. Ez továbbá azt is jelenti, hogy amennyiben nem a közhatalom, illetve magánfél nem közszolgáltatást nyújtva egy másik magánfélnek sérelmet okoz, az érintett személy alapjoga nem sérül, mert az alkotmányban biztosított alapjogi védelem címzettje nem magánszemély, hanem az állam, illetve a köz nevében eljáró személy. Ez a formula ugyanakkor nem feltétlenül merev, és számos kivételt is találunk, amelyeket a legjobban néhány eset érintésével lehet illusztrálni.

1. A *state action* fogalma a gyakorlat által fokozatosan alakult ki. Ebből a szempontból a kezdetektől időben mintegy bő évszázadot áttekintve – természetesen többek között – az alábbi esetek jelentenek többé-kevésbé fordulópontot. Az első lépés talán a *state action* intézményének szűkítő fogalmi meghatározása az alkotmány XI. kiegészítéséhez kapcsolódóan. Ennek lényege szerint az Egyesült Államok joga nem alkalmazható az olyan eljárások esetében, amelyet az Egyesült Államok egyik államának állampolgára, vagy külföldi államok polgárai vagy alattvalói indítanak az Egyesült Államok valamely (másik) tagállama ellen. Erre a kiegészítésre azért került sor, mert nem sokkal korábban<sup>21</sup> más értelmezésű döntés született meg a *Chisholm v. Georgia* ügyben.<sup>22</sup> A tényállás szerint 1792-ben Alexander Chisholm, miután South Carolina telepesei vagyonát végrehajtás alá vették, perelni kívánta Georgia államot a Supreme Court előtt annak érdekében, hogy a bíróság kötelezze Georgia államot fizetésre azo-

<sup>19</sup> GIEGERICH, THOMAS: *Privatwirkung der Grundrechte in den USA (Die State Action Doctrine des U. S. Supreme Court und die Bürgerrechtsgesetzgebung de Bundes)*, Berlin/New York, 1992, Springer Verlag.

<sup>20</sup> „No state shall make on enforce any law which shall abridge the privileges or immunities of citizens of the United States; nor shall any state deprive any person of life, liberty, or property, without de process of law; nor deny to any person within its jurisdiction the equal protection of the laws.”

<sup>21</sup> Az alkotmány XI. kiegészítése 1795-ben született, és 1798-ban lépett hatályba.

<sup>22</sup> 2 U. S. (2 Dall.) 419 (1793)

kért a javakért, amelyeket ő szállított Georgia állam részére a Függetlenségi Háború alatt. Az USA főügyésze, Edmund Randolph a felperes mellett avatkozott be a perbe, míg Georgia elutasította a keresetet azzal, hogy mint szuverén állam nem ismeri el a bíróság joghatóságát olyannal szemben, akinek az eljárásához korábban nem járult hozzá. A döntés – négy szavazat egy ellenében – a felperes javára döntött, hivatkozva az USA alkotmánya 3. cikkelyének (2) bekezdésére. Ennek értelmében a bírói hatalom kiterjed „...az egyik állam polgárai és egy másik állam közötti jogvitákra...” Mint ahogyan a fentiekben utaltam rá, ezt az elvet változtatta meg gyökeresen az alkotmány XI. kiegészítése, amely úgymond immunitást adott a tagállamoknak. Mi volt a kiegészítés célja? Alapvetően az, hogy abban az esetben, ha egy állam valamely tisztségének viselője egy bizonyos cselekedetével, eljárásával kárt okoz, olyan *ultra-vires* intézkedésnek minősül, amely a felhatalmazás nélküli magánakciók körében marad, és ennek megfelelően nem tartozik az állam joghatósága alá.<sup>23</sup> Más kérdés, hogy ez a szemlélet – éppen az alapjogok tényleges kiüresedésének veszélye miatt – a XIV. kiegészítés (5) bekezdése alkalmazásával az idők folyamán jelentősen átalakult.<sup>24</sup>

2. A *state action* intézménye fejlődésének – a fentiekben ismertetett szűk értelmezésével, egy másik megközelítésben ellentétes – további fontos csomópontja a *Marbury v. Madison* ügy.<sup>25</sup> Ez az ügy az alkotmány IX. kiegészítéséhez kapcsolódik. Az 1791-ben született kiegészítés értelmében „az alkotmányban felsorolt meghatározott jogokat nem lehet úgy értelmezni, hogy azok elvonják vagy csökkentik a nép által élvezett más jogokat.” Ez gyakorlatilag az alkotmányban foglalt jogokon túli, de általánosan elismert természetes emberi jogok védelmét is jelenti, egyben az indokolatlan állami beavatkozásokkal szemben.<sup>26</sup> A kiegészítés célja az volt, hogy elejét vegye egy alapjogi taxatív felsorolásnak, hiszen általában nem lehet mintegy örökérvényűként számba venni mindazokat a jogokat, amelyek az embert megilletik.<sup>27</sup> Egyébiránt a hivatkozott megfogalmazás következménye volt a X. kiegészítés, amelynek értelmében „az alkotmány által az Egyesült Államokra rá nem ruházott, de az egyes tagállamoknak meg nem tagadott jogok az államokat, illetve a népet illetik.”<sup>28</sup> A hivatkozott konkrét ügyben a *Supreme Court* először

<sup>23</sup> GIEGERICH: 1992, 8. p.

<sup>24</sup> A XIV. kiegészítés (5) bekezdése felhatalmazást ad a Kongresszusnak, hogy a kiegészítésben foglalt rendelkezéseket törvények útján érvényesítse. Ennek azért van jelentősége, mert, ha az említett cselekmény szövetségi alkotmányos jogot, továbbmenve szövetségi törvényt sért, a *state action* érvényesíthető.

<sup>25</sup> 5 U. S. 137 (1803)

<sup>26</sup> HALMAI – TÓTH: 2003, 270. p.

<sup>27</sup> GOODMAN, MARK N: *The Ninth Amendment: history, interpretation, and meaning*, Smithtown, 1981, Exposition Press.

<sup>28</sup> A IX. kiegészítés jogi természetének értékeléséről szóló vita összefoglalását lásd GIEGERICH: 1992, 88–93. p.

mondta ki egy, a Kongresszus által megalkotott jogszabályra – nevezetesen az 1789. évi bírósági törvényre –, hogy annak bizonyos felhatalmazó szabályai alkotmányellenesek. Ez a döntés alapozta meg az ún. *judicial review* doktrínáját.

3. A *state action* intézményének tényleges megalapozása azonban a XIX. század második felére tehető. Ebben az időszakban – 1872 és 1883 között – a bíróság több esetben foglalkozott az alapjogok magánszemélyek közötti érvénysülésével. Az első lényeges ügycsoport az ún. *Slaughter-House Cases* volt.<sup>29</sup> Ezekben az ügyekben a bíróság meghatározott privilégiumokat, immunitásokat tett vizsgálat tárgyává, összehasonlítva az alkotmány IV. cikkely (2) bekezdésében és a XIV. kiegészítés (1) bekezdése második mondatában foglaltakat. Míg ugyanis maga az alkotmány az egyes államok polgáraitól szól, kimondva, hogy „az egyes államok polgárait megilletik az összes többi állam polgárainak nyújtott kiváltságok és mentességek”, addig a kiegészítés az Egyesült Államok polgárát említi. A hivatkozott ügy lényege, hogy a bíróság az előbbi is védeni rendelte az állami beavatkozástól.

A *United States v. Cruikshank* ügyben<sup>30</sup> fogalmazta meg először egyértelműen a *state action* doktrínáját.<sup>31</sup> A louisiana-i bíróság egy lincselési ügyben kimondta, hogy az 1870. évi Enforcement Act 6. §-a alapján ítéli el az elkövetőket, nevezetesen a bandák alakításának és a konspiráció tilalmának megszegése miatt. A *Supreme Court* álláspontja szerint ez a szövetségi büntetőjogi tényállás alkotmányellenes módon került alkalmazásra. Az ítélet szerint a hivatkozott tényállások csak abban az esetben állnak büntetés alatt, amennyiben a sértetteket olyan jogok gyakorlásában akadályozzák, amelyeket a szövetségi alkotmány vagy a szövetségi törvények védenek vagy biztosítanak. Ebben az esetben a *Supreme Court* a szoros értelmezést alkalmazta, amennyiben nem általában a természeti emberi jogokat, az ún. állam előtti jogokat, hanem az Unió által meghatározott jogokat.<sup>32</sup> Mivel a bíróság úgy találta, hogy a békés gyülekezés joga, amelyet az elítéltek akadályoztak volna nem a szövetségi alkotmány által biztosított jog, így ennek védelme csak a tagállamokra tartozik.<sup>33</sup> Ezt a döntést számtalan kritika érte a későbbiekben. Egyesek a döntést a fentiekben ismertetett *Slaughter-Houses Cases* ügycsoportban kifejtett tézisek félreértelmezéseként minősítették az ítéletet, egyenesen úgy fogalmaztak, hogy az ott kimunkált

---

<sup>29</sup> 83 U. S. 36.

<sup>30</sup> 92 U.S. 542 (1875)

<sup>31</sup> Elemzését lásd GIEGERICH: 1992, 191. p.

<sup>32</sup> „...with the intend thereby to hinder and prevent them in their free exercise and enjoyment of rights and privileges «granted and secured» to them «in common with all other good citizens of the United States by the constitution and law of the United States»”.

<sup>33</sup> GIEGERICH: 1992, 192. p.

értelmezési elvet megsemmisítették.<sup>34</sup> A két ügyben lévő eltérő értelmezéstől függetlenül – nevezetesen a védett jogok terjedelmét illetően azok természetétől függően – a két ítéletben közös, hogy a *state action* a tiltott *állami* beavatkozás megakadályozásának intézménye.<sup>35</sup>

Hasonló szellemben született döntés a *US v. Reese*,<sup>36</sup> valamint a *Virginia v. Rives*<sup>37</sup> ügyekben. Ez utóbbi esetben két színes bőrű gyilkosság miatt állt a bíróság előtt. A bíróság csak fehérekől állt, noha a virginiai törvények nem zárták ki feketék bevonását az esküdtszékbe. Kiderült azonban, hogy tudatosan csak fehéreket hívtak be a testületbe. A bíróság – ismételten a XIV. kiegészítésre hivatkozva – önmagában ezen az alapon nem tartotta megalapozottnak az eljárás mintegy átruházását a *Supreme Court* szintjére.<sup>38</sup> Több hasonló esetet követően a *sate action* meghatározó esetcsoportja a *Civil Rights Cases* volt.<sup>39</sup> Ezekben az esetekben feketéket ért különböző helyeken és helyzetekben faji diszkrimináció. A bíróság a XIII. és a XIV. kiegészítés rendelkezését vizsgálva különös hangsúlyt helyezett a XIV. kiegészítés 5. bekezdésére. Ennek értelmében a XIV. kiegészítésben található rendelkezéseket a Kongresszus törvényalkotás útján fogja érvényre juttatni. Ezzel összefüggésben a bíróság azt vizsgálta, hogy az 5. bekezdés mennyiben felhatalmazási norma.<sup>40</sup> A bíróság kifejtette, hogy a felhatalmazás a tiltásra vonatkozik.<sup>41</sup> A többségi véleményt jól jelzi az alábbi érvelés: "...civil right, such as are guarantied by the constitution against

<sup>34</sup> PALMER, C. ROBERT: The parameters of constitutional reconstruction: *Slaughter-House, Cruikshank*, and the fourteenth amendment, *University of Illinois Law Review*, 1984, 739–774. p.

<sup>35</sup> A *Cruikshank* ügy egyik legfontosabb tanulsága az alábbi: "The fourteenth amendment prohibits a State from depriving any person of life, liberty, or property, without due process of law; but this adds nothing to the rights of one citizen as against another. It simply furnishes an additional guaranty against any encroachment by the States upon the fundamental rights which belong to every citizen as a member of society."

<sup>36</sup> 92 U.S. 214 (1875)

<sup>37</sup> 100 U. S. 313 (1879)

<sup>38</sup> Hasonló döntés született, hasonló tényállásban az *Ex parte Virginia* ügyben 100 U. S. 339 (1880)

<sup>39</sup> 109 U. S. 3 (1883) *Civil Rights Cases* alatt a *Supreme Court* az alábbi ügyeket tárgyalta: *US v. Stanley*; *US v. Ryan*; *US v. Nichols*; *US v. Singleton*; *Robinson and wife v. Memphis & Charleston R. Cp.*

<sup>40</sup> Elemzését lásd GIEGERICH: 1992, 201–206. p.

<sup>41</sup> A szöveg az alábbi: "...the last section of the amendment invests Congress with power to enforce it by appropriate legislation. To enforce what? To enforce the prohibition. To adopt appropriate legislation for correcting the effects of such prohibited state laws and state acts, and thus to render them effectually null, void, and innocuous. This is the legislative power conferred upon Congress, and this is the whole of it. It does not invest Congress with power to legislate upon subjects which are within the domain of state legislation; but to provide modes of relief against state legislation, or state action, of the kind referred to. It does not authorize Congress to create a code of municipal law for the regulation of private rights; but to provide modes of redress against operation of state laws, and the action of state officers, executive or judicial, when the are subversive of the fundamental rights specified in the amendment".



*state aggression, cannot be impaired by the wrongful acts of individuals, unsupported by state authority in the shape of laws, customs, or judicial or executive proceeding*".<sup>42</sup>

4. A *state action* intézménye a XX. század elején lényeges változáson nem ment keresztül. Megjegyzendő azonban, hogy a későbbi szemléletváltás egyik jeleként értékelhető a szokás, mint a *state action* alapjának értelmezése. Ennek lényege abban áll, hogy egy magánvállalkozás alkalmazottja a helyi szokásoknak megfelelően járt el, úgy eljárása a *state action* intézmény hatálya alá tartozott. A magánalkalmazott cselekményének értelmezése korántsem vált automatikusan állami cselekménnyé, hanem általános elfogadottság, mondhatni az állami szférán kívülről jogi meggyőződés volt hozzá szükséges.<sup>43</sup> Egy hosszú folyamat eredményéről volt tehát szó, amelyben az állami szférán kívül álló jogi cselekmények, mintegy államosítottá váltak, és ennek megfelelően adott esetben nemkívánatos beavatkozásnak számítottak. A fejlődési folyamat hosszát jelzi, hogy először 1970-ben tisztázta egyértelműen a Supreme Court a helyi – nem állami, államigazgatási – szokások és a *state action* viszonyát. A bíróság az *Adickes v. H. Kress & Co.* ügyben<sup>44</sup> – nem kis megosztottság mellett – kimondta, hogy a szokások a jog részévé válnak az állami hivatalok állandó és rendszeres gyakorlása, illetve jóváhagyása által.<sup>45</sup>

Ebből a korszakból lényeges a *White Primary Cases* néven ismert ügycsoport. Az ügyben azt kellett eldönteni, hogy a politikai pártok (előválasztások során) kizárhatnak-e feketéket kizárhatnak-e. Másképpen fogalmazva a párt, mint magánszerveződés ilyenén magatartása a *state action* szempontjából hogyan ítéendő meg. Ezekben az esetekben a bíróság indokolatlan közjogi, azaz állami beavatkozásnak tekintette a pártok magatartását, olyannak, amely sérti a XIV. kiegészítés egyenlő bánásmód klauzuláját. E döntéseknek a megítélése

---

<sup>42</sup> A *Civil Rights Cases* történetének szerves részét képezi *Harlan* bíró különvéleménye. Az alkotmány XIII. kiegészítését – amely a rabszolgaság tilalmáról szól – tágan értelmezte és számára minden faji megkülönböztetés az állam, vagy az államot képviselő tisztviselő részéről a rabszolgaság fenntartásának ismérveit hordozta magán. Számára az egyik embercsoportnak a másik általi mind jogi, mind gyakorlati leigázása a XIV. kiegészítéssel sem egyeztethető össze.

<sup>43</sup> GIEGERICH: 1992, 221. p.

<sup>44</sup> 398 U. S. 144 (1970)

<sup>45</sup> Az eset lényege az, hogy egy étteremben egy fehér New Yorkból származó tanárnő, aki fekete hallgatói kíséretében jelent meg – nem kapott kiszolgálást. Ezek a fiatal négerek hallgatói voltak abban az iskolában, ahol ő a nyári kurzust vezette (*Hattiesberg, Mississippi*). A tanárnőt az étteremből való távozásakor a hattiesbergi rendőrség letartóztatta csavargásért. A tanárnőtől eltérően a hallgatóknak felajánlották a kiszolgálást és őket a rendőrség nem vette őrizetbe. A bíróságot az a kérdés osztotta meg, hogy vajon egy társadalmi gyakorlat csak abban az esetben minősül szokásnak – *custom* – a jogszabály értelmében (lásd 42 U. S. C. Sec 1843), ha ezt egy tagállam valamely hivatala, mint egy jogszabályt hatja végre. A bíróság végül rögzítette: "*we think it clear that a «custom or usage of a State» for purposes of §1983 must have the force of law by virtue of the persistent practices of state officials*".

korántsem egyértelmű.<sup>46</sup> Egyesek a közérdekű feladatként való elismerés kiterjesztését, illetve ezek államosítását látják mögöttük, mások pedig arra utalnak, hogy azok által sikerült az előválasztásokat szabályozni, illetve bizonyos ellenőrzés alatt tartani.

5. A *state action* doktrínája a II. világháború után további jelentős változáson ment keresztül.<sup>47</sup> Ez különösen az egyenlőségi klauzula értelmezésében nyilvánult meg. Többen hangsúlyozzák, hogy a világháborút követő általános politikai és társadalmi közhangulat is hozzájárult az alkotmány más szemléletű elemzéséhez, amelyet az is tükröz, hogy az ún. *reconstruction era* óta a polgárjogi jogalkotás egész sorozata indult meg.<sup>48</sup> Mivel a faji diszkrimináció problematikája – többek között a Kongresszus kellő politikai akarat hiányában – nem oldódott meg, Truman elnök határozott lépésre szánta el magát, amelynek egyik elő lépése egy bizottság megalakítása volt.<sup>49</sup> A bizottság feladata annak a vizsgálata volt, hogy milyen jogalkotási és végrehajtási eszközökkel lehet javítani az alapjogok védelmét. Ennek megfelelően a bizottság számos olyan esetet elemzett, amelyek éppen a privátszféra feleit érintik, azaz magánmunkáltató, pártok, szakszervezetek, magániskolák- és kórházak, szállodák, éttermek, egyéb szórakoztató intézmények, szállítási, közlekedési vállalkozások stb. magatartása által valósítottak meg diszkriminációt valamilyen kisebbség tekintetében. Az ügyek elemzéséből a bizottság azt a következtetést vonta le, hogy fokozni ellene az Unió beavatkozási lehetőségét anélkül, hogy az egyes tagállamok felelőssége csökkenne. A bizottság az alábbiakban foglalta össze javaslatait.<sup>50</sup> A bizottság szükségesnek tartotta a szövetségi igazságügyi minisztérium belső strukturális átalakítását a *Civil Rights Section* hatékonyabb működése érdekében; jogalkotási lépéseket javasolt továbbá az alapjogok megsértésének szigorúbb büntetőjogi megítélése irányában, egyidejűleg azonban szükségesnek látta a polgári jogi eszközrendszer erősítését; indokoltnak tartotta új törvények megalkotását különösen a lincs-cselekmények, a választási eljárásba történő jogellenes beavatkozás, a magán-munkáltató, az államok közötti közlekedési vállalkozások általi diszkrimináció visszaszorítására.

A bizottság jelentése rendkívül nagy horderejű volt, és nem csekély befolyást gyakorolt az 1948. évi választási kampányra. Meghatározott előzmények

<sup>46</sup> Elemzését lásd GIEGERICH: 1992, 233–34. p.

<sup>47</sup> GORBY, JOHN D: *Doing politics in the United States Supreme Court (in Vorträge, Reden und Berichte aus dem Europa Institut der Universität des Saarlandes)*, Saarbrücken, 1988, Europa Institut der Universität des Saarlandes.

<sup>48</sup> GIEGERICH: 1992, 234–236. p.

<sup>49</sup> Committee on Civil Rights. Lásd erről GIEGERICH: 1992, 237–244; ABRAHAM, HENRY JULIAN: *Freedom and the court: civil rights and liberties in the United States*, New York, 1988, Oxford University Press

<sup>50</sup> Lásd *To Secure These Rights, the report of the President's Committee on Civil Rights*.

után<sup>51</sup> 1964-ben lépett hatályba a *Civil Rights Act*. A törvény az amerikai alapjog-fejlődés egyik – mind a mai napig – meghatározó állomása. A törvény első része a szavazati jogokat rögzíti.<sup>52</sup> A második rész a közösség számára elérhető, illetve használható magánterületen, illetve magán intézményekben történő diszkrimináció elleni védelmet szabályozza (*Injunctive relief against discrimination in places of public accommodation*). Ennek értelmében minden embernek joga van korlátozás nélkül és egyenlően részesedni azokból a javakból, szolgáltatásokból, és privilégiumokból, előnyökből és intézményekből, amelyek olyan közösségi intézmények által származnak, amelyek a törvény e fejezetének hatálya alá tartoznak, mégpedig mindenfajta – a faj, a szín, a vallás vagy a származás alapján történő – diszkrimináció és szegregáció nélkül.<sup>53</sup> A szabályozás értelmében a „*place of public accommodation*” fogalma alá tartozik a hotelek, a motelek, valamint az egyéb szálláshelyek, amelyekben legalább öt erre a célra berendezett szoba található, továbbá éttermek, kávézók, múzeumok, koncerttermek, sport stadionok, valamint olyan helyek, ahol kiállításokat vagy rendezvényeket szerveznek. Ebbe a körbe tartoznak a töltőállomások, valamint a sec. 201 részletesen meghatározza azokat a vállalkozásokat, amelyek tevékenysége a törvény hatálya alá tartoznak, végezetül rögzíti a kivételeket, mint például a magán klubokat, illetve azokat az intézményeket, amelyek ténylegesen nem nyitottak a köz számára. A harmadik és a negyedik rész a szegregációt a közszolgáltatások és a közoktatás területén történő megszüntetéséről rendelkezik, míg az ötödik *Commission on the Rights* intézményét szabályozza. A CRA VI. része a diszkrimináció tilalmával összefüggő szövetségi támogatási rendszereket szabályozza, kimondva, hogy ezekből a programokból senkit nem lehet kizárni.<sup>54</sup>

6. A *Civil Rights Act* VII. része nemcsak témánk szempontjából kiemelkedő jelentőségű, hanem általában is jól tükrözi a state action doktrínájának legújabb fejlődési, átalakulási tendenciáját. A fejezet címe *Equal employment opportunity*. Ez a témakör szintén a President's Committee on Civil Rights ajánlásán alapul.<sup>55</sup> Annak ellenére, hogy a fejezet számos kivételt tartalmaz, a foglalkoztatás során alkalmazott diszkrimináció tilalmát annak személyi és tárgyi hatályát a törvény megpróbálta a korábbiakhoz képest a legszélesebb körre kiterjeszteni. Ennek megfelelően a fejezet alkalmazásában „személy” alatt

<sup>51</sup> A bíróság 1954-ben a nyilvános iskolában történő faj szerinti szegregációt alkotmányellenesnek nyilvánította [*Brown v. Brown of Education*, 347 U. S. 483 (1954)]. 1957-ben a Kongresszus megalkotta a Civil Rights Act-ot, amelyet 1960-ban egészített ki.

<sup>52</sup> E rész tartalmának alapvető célja, hogy a különféle „*literacy tests*” visszaszorítása által a feketék kizárását a választásokból megakadályozza.

<sup>53</sup> CRA sec. 201. (a)

<sup>54</sup> A CRA sec. 601. értelmében: „*No person in the United States shall, on the ground of race, color, or national origin, be excluded from participation in, be denied the benefits of, or be subjected to discrimination under any program or activity receiving Federal financial assistance.*”

<sup>55</sup> Az ajánlás címe: „*Fair employment Practice Act*”

értendő egy vagy több természetes személy, szakszervezet, szövetség, egyesülés, társaság, jogi képviselő, közös vállalat, részvénytársasági formában működő vállalkozás, nem bejegyzett cég, tröszt, a csődeljárás alatt lévő tröszt, és a felszámoló.<sup>56</sup> A CRA sec. 701. (b) pontja azonban számos kivételt is tartalmaz. Ezek értelmében a törvény alkalmazása szempontjából munkavállalónak minősül mindenki, aki legalább huszonöt munkavállalót foglalkoztat a tárgyév vagy a megelőző év legalább húsz hetében.<sup>57</sup> Ebből következően a meghatározott munkavállalói létszám alatt foglalkoztató munkáltatóra a törvény hatálya nem terjed ki. Szintén nem tartozik a törvény hatálya alá az a törvény 502(c) cikkelyében felsorolt „*bona fide private membership club (other than a labor organization)*”. A CRA sec. 702 további kivételeket rögzít, így nem tartoznak a törvény hatálya alá azok a munkáltatók, amelyek külföldieket foglalkoztatnak az állam területén kívül, a vallási közösségekre, amelyek a vallással összefüggő oktató, nevelő tevékenység kapcsán munkáltatói minőségben is megjelennek.

A törvény hatálya alá tartozó személyek azonban a törvény által meghatározott tényállások fennállta esetén foglalkoztatási diszkriminációt, illetve foglalkoztatási gyakorlatot valósítanak meg.<sup>58</sup> A *munkáltató* abban az esetben követ jogellenes foglalkoztatási gyakorlatot, amennyiben elmulasztja vagy visszautasítja a munkavállalók alkalmazását vagy munkájuk ellenértékének megfizetését, vagy egyéb más módon megkülönbözteti őket a foglalkoztatási feltételek, az elbocsátás, vagy bármilyen kompenzáció, illetve előnyök tekintetében a faj, a bőrszín, a vallás, a nem vagy a nemzeti hovatartozás alapján. Szintén jogellenes foglalkoztatási gyakorlatot követ az a munkáltató, amely korlátozza, elkülöníti vagy csoportosítja a munkavállalóit, vagy egyéb helytelen módon kezeli őket a felsorolt diszkriminációs tényállások alapján. Hasonló követelményeket támaszt a törvény a munkaerő közvetőkkel szemben is. Lényeges, hogy a CRA nemcsak a munkáltatói minőségükben megjelenő szereplők tekintetében szabályozza az *unlawful employment practice* intézményét, hanem a szakszervezetekkel, illetve egyéb, a foglalkoztatásban működő szervezetekkel szemben is követelményeket támaszt.<sup>59</sup> A törvény értelmében egy *labor organisation* abban az esetben követ jogellenes foglalkoztatási gyakorlatot, ha kizárja vagy megszünteti a tagsági jogviszonyt vagy egyéb módon diszkriminálja tagjait az említett tényállások alapján, továbbá mindazon esetekben is, amikor korlátozza,

<sup>56</sup> RCA sec. 701.(a)

<sup>57</sup> Megjegyzendő, hogy ez a szám az 1972. évi *Equal Employment Opportunity Act* értelmében tizenöt főre csökkent. A megfogalmazás az alábbi: „*the term «employer» means a person engaged in a industry affecting commerce who has fifteen or more employees for each working day in each working day in each of twenty or more calendar weeks in the current or preceding calendar year, and any agent of such a person, but such term does not include*

<sup>58</sup> Az alfejezet címe „*Discrimination because of race, color, religion, sex, or national origin*”. A sec. 703.(a) értelmében: „*It shall be an unlawful employment practice for an employer –*

<sup>59</sup> RCA sec. 703. (c)

elkülöníti vagy csoportosítja tagjait, vagy egyéb helytelen módon kezeli őket a diszkriminációs tényállások alapján. Végezetül akkor is, ha megkísérli megnyerni, vagy megnyeri a munkáltatót diszkriminatív cselekedetek megtételére, megszegve a törvény rendelkezéseit.<sup>60</sup>

Megjegyzendő, hogy a *Civil Rights Act* meglehetősen tágan értelmezi az *unlawful employment practice* intézményét, hiszen önálló alfejezetben szól – mintegy általánosságban – az egyéb hasonló tényállásokról.<sup>61</sup> A törvény 704. cikkelyének értelmében jogellenes foglalkoztatási gyakorlatnak minősül, ha a munkáltató, a munkaerő közvetítő a munkavállalók, a szakszervezetek pedig tagjaik munkavállalási, illetve a tagsági jogviszony létesítésére irányuló kérelem (pályázat) során diszkriminációt alkalmaz, így például megkülönböztet a költségek tekintetében, egyes esetekben különös igazolásokat kér, illetve vizsgálatokat vagy eljárást, meghallgatást rendel el, ami sérti a törvény VII. fejezetét. Ugyanígy jogellenes foglalkoztatási gyakorlatnak minősül, ha a munkáltató, a munkaerő közvetítő, a szakszervezet olyan nyomdai terméket, vagy hirdetést tesz közzé, amely utal a munkavállalók, illetve a tagok diszkrimináción alapuló limitálására, elkülönítésére vagy csoportosítására.

Miért lényeges általában a *Civil Rights Act*, illetve különösen a törvény VII. fejezete. Alapvetően azért, mert a Supreme Court számos esetben megállapította, hogy magánfél tevékenysége közszolgáltatásnak, vagy ahhoz közeli tevékenységnek minősült, és ebből következően rá is alkalmazható a state action doktrínája. Ennek egyik karakterisztikus példája volt a *University of Pennsylvania v. EEOC* ügy.<sup>62</sup> Az ügyben a University of Pennsylvania – mint magánegyetem – egy kínai származású női associate professor tekintetében állapította meg az EEOC,<sup>63</sup> hogy az egyetem származása, neme, valamint nemzeti hovatartozása alapján diszkriminatív módon járt el, amikor az állás véglegesítése, illetve elnyerése során a férfi pályázókat előnyben részesítette. A bíróság nem fogadta el az egyetemnek az akadémiai szabadságra épülő kifogását, illetve azt, hogy erre való tekintettel bizalmi szempontok alapján dönt az állás sorsáról. Az ellentétes érdekek vizsgálata és mérlegelése alapján a bíróság arra az álláspontra jutott, hogy az egyetem ún. nyilatkozási kötelezettsége mögött a diszkriminációt elhárító közérdek húzódik meg. Ezzel az üggyel össze-

<sup>60</sup> Ez a rendelkezés többek között a *closed shop* intézményének és gyakorlatának visszaszorítására irányult. Lásd erről: JOHNSON, JULIA EMILY: *The closed shop*, New York, 1942, The H. W. Wilson company NATIONAL INDUSTRIAL CONFERENCE BOARD: *The closed shop*, New York, 1939, The Board; HANSON, CHARLES GOING – JACKSON, SHEILA – MILLER, DOUGLAS: *The closed shop: a comparative study in public policy and trade union security in Britain, the USA, and West Germany*, New York, 1981, St. Martin Press; SHISKIN, BORIS: *The closed shop and union security: economic brief of the American Federation of Labor*, Washington, D. C., 1947, The Federation; MCCARTHY, WILLIAM EDWARD JOHN: *The closed shop in Britain*, Oxford, 1964, Blackwell.

<sup>61</sup> Az alfejezet címe: „Other unlawful employment practices”

<sup>62</sup> 110 U. S. 577 (1990)

<sup>63</sup> Az EEOC az *Equal Employment Opportunity Commission* rövidítése.

függsben általában azt a következtetést vonják le, hogy a munkavállalói és a munkáltatói alapjogok kollíziója elől a bíróság azáltal tér ki, hogy a munkáltatói érdeket nem ismeri el alapjogi minőségűnek.<sup>64</sup>

Utalnunk kell azonban arra, hogy a state action doktrínájának alkalmazása számtalan bizonytalansággal terhelt. Így például a Kongresszus restriktív értelmezése nyomán született döntés abban a tekintetben, hogy a teresség miatti megkülönböztetés nem tartozik a nem alapján történő diszkrimináció körébe.<sup>65</sup> Ezzel szemben meglehetősen következetesen érvényesítette a bíróság az ún. *affirmative action*, vagy másképpen fogalmazva a *reverse discrimination* elvét. Mind a *Bakke*,<sup>66</sup> mind a *Weber*<sup>67</sup> ügyben a kisebbségek, illetve a hátrányos helyzetben lévők részére meghozott intézkedések alkotmányosságáról született döntés, kimondva, hogy az ún. *voluntary affirmative action* nem alkotmányosértő, még abban az esetben sem, amennyiben az előnyösebb helyzetben lévő érdeke sérül. Az első ügyben az egyetem elutasította egy fehér jelentkező felvételi kérelmét, mert az egyetem a férőhelyek hatodát a faji kisebbségek számára tartotta fenn. A fehér jelölt eredménye jobb volt, mint az affirmative action-nal érintett színes bőrű társaié, azonban a bíróság ezt az egyetemi intézkedést nem tartotta alkotmányellenesnek. A másik ügyben a munkáltató egy továbbképzés során, a helyek felét fekete munkavállalók számára tartotta fenn, abból a célból, hogy meghatározott szakmunkákat (skilled work) feketékkel láttassanak el. Az egyik fehér jelentkező, akinek nem jutott hely, kérelmében azt állította, hogy ő ennek a reverse discrimination-nak az áldozata. A kérdés ebben az ügyben is az volt, hogy a munkáltató intézkedése sértette-e a Civil Rights Act VII. fejezetében rögzített diszkrimináció tilalmát. A bíróság legitimnek tartotta a munkáltató intézkedését, azzal indokolva, hogy „*title VII's prohibition in 703(a) and (d) against racial discrimination does not condemn all private, voluntary, race-conscious affirmative action plans.*”

7. A state action rendkívül összetett, és az idők során lényeges változáson átment intézményéről rendkívül nehéz összefoglaló gondolatokat rögzíteni.<sup>68</sup> A state action többek szerint az egyik legfontosabb eleme volt annak a kísérletnek,

<sup>64</sup> Lásd erről GIEGERICH: 1992, 251. p.

<sup>65</sup> Lásd a *General Electric Co. v. Gilbert*, 429 U. S. 125 (1976) ügyet. Ezzel kapcsolatban ugyanakkor megjegyzendő, hogy a bíróság nem hozott egyhangú döntést. Stevens bíró a diszkrimináció fogalmának elemzéséből vitatta a döntés helyességét. Kijelentette továbbá: „*By definition, such a rule discriminates on account of sex; for it is the capacity to become pregnant which primarily differentiates the female from the male.*”

<sup>66</sup> *University of California Regents v. Bakke*, 438 U. S. 265 (1978)

<sup>67</sup> *Steelworkers v. Weber*, 443 U. S. 193 (1979)

<sup>68</sup> Lásd erről többek között CARR, ROBERT KENNETH: *Federal protection of civil rights; quest for a sword*, Ithaca, N. Y., 1947, Cornell Univ. Press; CARR, ROBERT KENNETH – MARVER, H. BERENSTEIN: *American democracy*, Hinsdale, Ill., 1977, Dryden Press; CORWIN, EDWARD: *The basic doctrine of American Constitutional Law*, *Michigan Law Review*, Vol. 12. (1914)

hogy a polgárháború által elért szövetségi rendszert a tagállamok javára valamelyest korlátozzák. Ennek megfelelően a state action intézménye szoros értelmében csak az állami beavatkozásokkal szemben biztosított védelmet, illetve az olyan fél eljárása ellen, aki valamely állami szerv nevében lépett fel – ideértve az ultra vires cselekményeket is. A későbbiekben – a XX. század elején – a state action fogalma lassanként bővült. Elsősorban a faji diszkrimináció visszaszorítása érdekében egyes esetekben a magánfelek által megvalósított alapjogsértést is megkísérelték a state action doktrínája alá vonni. Ennek egyik hathatós, de nem mindig következetesen alkalmazott ideája a magánfél által megvalósított public function – azaz a közfeladat ellátása.<sup>69</sup> Ezáltal a state action intézménye – amennyiben az európai, illetve a német intézményi összehasonlításra hivatkozunk – látszólag jelentősen közelített a közvetlen hatály, illetve a horizontális hatály, az unmittelbare Drittwirkung doktrínájához. Ez az összehasonlítás azonban több ok miatt nem ennyire egyszerű. Egyrésztől jelentős az alkotmány CIV. kiegészítésének 5. §-a, amelynek értelmében a kiegészítés rendelkezéseit a Kongresszusnak törvényalkotás által kell érvényre juttatnia. Másrésztől mivel ezek a törvények – különösen a második világháború után – jórészt megszülettek, az említett felek cselekményei abban az esetben voltak a state action alá vonhatók, ha nemcsak az alkotmányt, hanem a szövetségi törvényekben foglalt alapjogokat sértették.

Látható tehát, hogy a state action fejlődése szempontjából kiemelkedő szerepe van a jogalkotásnak, amely mellett – bármennyire is erős volt egyes időszakokban a Supreme Court szerepe – a jogalkalmazás szekunder jellegű maradt. A jogalkotás kiemelkedő állomása volt az 1964. évi Civil Rights Act. A törvényt követően a state action doktrínája érvényesül mindazon esetekben, ha a magánfél cselekménye állami kényszer által történt, ha cselekménye hagyományosan állami funkció gyakorlását jelenti, ha a magánfél cselekménye és az állam funkciója között szoros kapcsolat áll fenn, ha a magánfél jogsértő cselekménye mögött állami szerv akarata húzódik meg.<sup>70</sup> Ugyanakkor a rendszert többen azért kritizálják, mert a Supreme Court ott, ahol egyébiránt a valóságban csupán feszültség van az egyes alapjogok között, kontradiktórius ellentétet állít a „states’ rights” és az alapjogok között. Mindenesetre a state action doktrínája nem választható el az Amerikai Egyesült Államok alkotmányfejlődésétől, a kiegészítések és a szövetségi jogalkotás jellegétől és irányultságától.

<sup>69</sup> Lásd az *Evans v. Newton*, 382 U. S. 296 (1966), vagy korábról a *Shelley v. Kraemer*, 334 U. S. 1 (1948) ügyekben.

<sup>70</sup> GIEGERICH 1992, 455. p.

### III. Közvetlen versus közvetett hatály; az ún. unmittelbare versus mittelbare Drittwirkung problematikája a német jogban

1. Bármennyire is előképnek tekintik az irodalomban az amerikai state action intézményét, az alapjogok közvetlen, illetve horizontális hatályának az európai megítélése mégis önálló elemzést igényel. Mint ahogyan a state action is alkotmányfüggő doktrína, úgy a német Drittwirkung-teóriákat sem lehet elválasztani a Grundgesetz-től. Kiindulópontként szolgál a GG. 1. cikkely (3) bekezdésének megfogalmazása: „Die nachfolgenden Grundrechte binden Gesetzgebung, vollziehende Gewalt und Rechtsprechung als unmittelbar geltendes Recht.“ Másképpen fogalmazva, a felsoroltak az alapjogok rendelkezéseinek címzettjei.<sup>71</sup> A GG. Azonban tartalmaz olyan rendelkezést is, amely az alapjogok védelmének köteleességét, és ezáltal az alapjogoknak mintegy közvetlen hatályát rögzíti. A GG. 9. cikkelye szabályozza az egyesülési szabadságot, valamint azoknak az intézkedéseknek a tilalmát rendeli el, amelyek a munkaharc ellen irányulnak.<sup>72</sup> A koalíciós szabadságra vonatkozó rendelkezésekkel kapcsolatban a 9. cikkely (3) bekezdésének második mondata kimondja: „Abreden, die dieses Recht einschränken, sind nichtig, hierauf gerichtete Maßnahmen sind rechtswidrig“. Ehelyütt nem vizsgálva annak az okát, hogy a koalíciós szabadság védelme érdekében a német alkotmányozó miért a koalíciós szabadság védelme tekintetében határozott az alapjogok közvetlen hatályáról,<sup>73</sup> azt többen hangsúlyozzák, hogy egyedi, kivételes jogvédelmet biztosít az alkotmány a koalíciós szabadság részére (der einzigartige Schutz),<sup>74</sup> amelyet azonban nem lehet általánosítani, mert ebben az esetben a magánjog jelentős részét – különösen a szerződési- és a kártérítési jogot az alkotmány szintjére emelnénk. Ez az álláspont azért is tarthatatlan lenne, mert a magánjogot éppen sajátosságaitól fosztanánk meg.<sup>75</sup>

2. A Drittwirkung problematikájának kezdete a német jogban jóval a Weimari Köztársaság előtti időszakra nyúlik vissza, habár többen annak a véleményüknek adnak hangot, hogy ez a téma csak érintőlegesen került előtérbe.<sup>76</sup> Kétségtelen azonban, hogy az alapjogok hatása mind az 1849. évi Reichsverfassung

<sup>71</sup> STERN: 1988, 1511. p.

<sup>72</sup> *Vereinigungsfreiheit, Verbot von Maßnahmen gegen Arbeitskämpfe*

<sup>73</sup> MAUNZ, THEODOR – DÜRIG, GÜNTER: *Grundgesetz (Kommentar)*, München, 1993, C. H. Beck, Art. 9. Abs. III. RdNr. 164 – 192.; Leisner 1960, 346. p.; SCHOLZ, RUPERT: *Das Grundrecht der Koalitionsfreiheit*, Stuttgart, 1972, Boorberg; SCHOLZ, RUPERT: *Die Koalitionsfreiheit als Verfassungsproblem*, München, 1971, Beck, 43. p. CANARIS: 1999, 34–35.

<sup>74</sup> MAUNZ – DÜRIG: 1993, Art. 9. Allgemeine Systematik des Art. 9. RdNr. 4.

<sup>75</sup> CANARIS: 1999, 34–35. p.

<sup>76</sup> Lásd STERN: 1988, 1515. p. Nézete szerint Leisner túlértékeli a sporadikusan felbukkanó véleményeket ebből a korszakból.



rendelkezései során is felmerült,<sup>77</sup> illetve megjelent a Weimari Alkotmány több cikkelyében. Jellemző módon, a Weimari Alkotmány 118. cikkelyének (1) bekezdése a véleménynyilvánítás szabadságát a munka- és az alkalmazotti jogviszonyokra is kiterjesztette, azaz általa kétségtelenül az alapjogok közvetlen érvényesülésére tettek kísérletet. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ez a konstrukció inkább hasonlított a Gesetzvorbehalt intézményéhez, amennyiben a véleménynyilvánítás szabadságát csak általános törvények által lehetett korlátozni.<sup>78</sup> Ezzel szemben viszont a koalíciós szabadság a hatályos Grundgesetz tartalmával megegyező védelemben részesült.<sup>79</sup> Kétségtelen, hogy a Weimari Alkotmány egyes cikkelyeiben található megfogalmazás megosztotta az elméletet.<sup>80</sup> A jelzett Drittwirkung, pontosabban az *unmittelbare* Drittwirkung nem véletlenül jelent meg a munkajog területén. A korábban már jelzett igény a szociális szféra szabályozására, továbbá az állami beavatkozás jelenléte a munkajogi jogviszonyok átalakításában, azt eredményezte, hogy éppen ezen a területen egyenlőtlen a hagyományos állam-egyén alapjogi *Gebot-Verbot* képletben. Ennek egyébként túl az alapjogi megközelítésen a munkajog fejlődésének egésze szempontjából jelentősége volt, amennyiben a munkáltató-munkavállaló kapcsolatra jelentős hatást gyakorolt az alkotmány vagy közvetlenül, vagy például a BGB-n, mint általános törvény által.<sup>81</sup> Mindazonáltal, a szociális jogok megjelenése, illetve egyes – eredendően nem szociális jogok – kiemelt védelemben történő részesítése felvetette az alapjogok érvényesülését általában, illetve az alapjogok egységének széttöredezését. Ez azt eredményezte, hogy a Weimari Alkotmány alapjogi rendszerének, illetve ahogyan már ebben a korban is nevezték alapjogi katalógusának eltérő értelmezései alakultak ki.

3. Az alapjogok közvetett versus közvetlen hatálya a II. világháborút követően az államjog tudományának egyik alapvető problémájává vált. Az ötvenes és a hatvanas évek azért voltak meghatározóak, mert az alkotmányjogászok mellett egyre erőteljesebben fordultak a téma felé magánjogászok, és talán nem véletlenül munkajogászok. Ebben az időszakban a két felfogást a kor kiemelkedő jogtudósai képviselték. Az *unmittelbare Drittwirkung* elméletének alapítója

<sup>77</sup> Lásd a levéltitokkal kapcsolatos rendelkezéseket (§ 142. Abs. 1.)

<sup>78</sup> Lásd erről DÜRIG: 1956, 170–171. p.

<sup>79</sup> A Weimari Alkotmány 159. §-a értelmében: „*Die Vereinigungsfreiheit zur Wahrung und Förderung der Arbeits- und Wirtschaftsbedingungen ist für jedermann und für alle Berufe gewährleistet. Alle Abreden und Maßnahmen, welche diese Freiheit einzuschränken oder zu behindern suchen, sind rechtswidrig.*“ A Weimari Alkotmánnyal kapcsolatban utalni kell arra, hogy a jelzett rendelkezéseken kívül több cikkely jogi természetét vitatott a Drittwirkung problematikáját illetően. Ezek közé tartozik a 136. cikkely (3) de különösen (4) bekezdése, valamint a 165. cikkely (1) és (2) bekezdése.

<sup>80</sup> Lásd erről részletesen LEISNER: 1960, 52–112. p.

<sup>81</sup> LEISNER: 1960, 58. p.

*Nipperdey* volt.<sup>82</sup> Iskolájához többen tartoztak,<sup>83</sup> és hatása több-kevesebb intenzitással még a fordulópontot jelentő 1958-as *Lüth-Urteil*<sup>84</sup> után is kimutatható volt. Ezzel a felfogással szemben, szinte vele azonos időben jelentkeztek a *mittelbare Drittwirkung* nézet képviselői. E teória alapító és meghatározó alakja *Dürig* volt.<sup>85</sup> Követői közé tartozott többek között *Bachof*, *Flume* és *Canaris*.

Az alapjogok közvetlen hatályának lényege szerint, az alapjogok a magánjogi forgalomban, a magánszemélyek között kényszerítően hatnak (*zwingend verbindlich sein*), azaz érvényesülésükhöz e területen sem szükséges külön törvény beiktatása. *Nipperdey* megfogalmazása szerint az alapjogoknak abszolút hatása van a magánfelek közötti jogviszonyok tartalmára és ezzel együtt azok jogkövetkezményeire.<sup>86</sup> E teóriából az is következik, hogy az egyén a magánjogi jogviszonyok alapításában és alakításában közvetlenül és kötelezően az alapjogok alá rendelt, továbbá ez érvényesül minden harmadik személy – mint potenciális jogviszonybeli partner – irányában is. Ez az elmélet azonban – a konstrukció lényegében rejlő dogmatikai kiindulástól eltekintve – tartalmazott egy jelentős bizonytalansági tényezőt. Nevezetesen az alapjogok közvetlen hatályát képviselők közül senki nem állította, hogy valamennyi alapjognak közvetlen hatállyal kellene rendelkeznie a magánjogi jogviszonyokban. Többen is annak a véleményüknek adtak hangot, hogy az egyes alapjogok konkrét vizsgálatára van szükség. Ez a differenciált megközelítés végeredményben elkerülhetetlen volt, hiszen a BGB 134, valamint 823. § (1) bekezdése az alapjogok feltételezett közvetlen hatályától függetlenül is a felek rendelkezésére állt.<sup>87</sup> *Nipperdey* és nézetét vallók ebből következően az alapjogok fokozatos hatását emelték ki, illetve ezen alapjogok mintegy lépcsőzetes felépítését vázolták fel.<sup>88</sup> Ezzel összefüggésben érdemes megjegyezni, hogy azok, akik egyébként az alapjogok közvetlen hatásának teóriájával értettek egyet, felhívták a figyelmet

<sup>82</sup> NIPPERDEY, HANS CARL: *Gleicher Lohn der Frau für gleiche Leistung*, *Recht der Arbeit*, 1950; *Nipperdey* 1951, 1961.

<sup>83</sup> Így többek között *Krüger*, illetve később *Ramm*, *Münch*, és a már hivatkozott *Leisner*. Lásd KRÜGER, HERBERT: *Die Verfassungen in der Zivilrechtsprechung*, *Neue Juristische Wochenschrift*, 1949, 163–166. p.; RAMM, THILO: *Die Freiheit der Willensbildung*, Stuttgart, 1960, Fischer; MÜNCH, INGO von – CODERACH, SALVADOR PABLO – RIBA, JOSEF FERRERI: *Zur Drittwirkung der Grundrechte*, Frankfurt a. M., 1998, Peter Lang.

<sup>84</sup> BVerGE 7, 198.

<sup>85</sup> DÜRIG, GÜNTER: *Die Einbruchsstellen der Grundrechte in das Zivilrecht sind dessen wertausfüllungsfähige und wertausfüllungsbedürftige Normen des §§138, 242, 826 BGB*, *Die Grundrechte, Handbuch der Theorie und Praxis der Grundrechte II*, 1954 525–542. p.; DÜRIG: 1956.

<sup>86</sup> NIPPERDEY: 1961, 15. p.

<sup>87</sup> A BGB 134. § értelmében egy adott jogügylet, amennyiben törvényi tilalomba ütközik semmis, feltéve, ha törvényből más nem következik. A BGB 823. § (1) bekezdése alapján aki szándékosan vagy gondatlanul más testi épségét, egészségét, szabadságát, tulajdonát vagy egyéb jogát jogellenesen megsérti, köteles a sértettnek az ebből származó kárát megtéríteni.

<sup>88</sup> Lásd erről többek között RAMM: 1960, 13–15; 53–56. p.

általában a *Drittwirkung* veszélyeire, és például *Ramm* egyenesen a magánjognak a közjogba való totális beolvadásától óvott.<sup>89</sup> A másik aggály, amely a *Drittwirkung* intézményét – különösen az unmittelbare *Drittwirkung* kategóriáját – legalábbis kétségessé tette, a GG-ben általánosan megfogalmazott szerződéses szabadság elvének elismerése. Ezt az ellentmondást azonban azáltal vélték feloldhatónak, hogy elismerték a szabadságjogok gyakorlása során kötelezettség meglétét a másik fél hasonló tevékenységének tiszteletben tartására, illetve azt, hogy az alapszabadságok korlátlan gyakorlásáról való kölcsönös lemondás elviekben nem változtatja meg a felek viszonyát.<sup>90</sup>

Az alapjogok közvetlen hatásának elméletét számos érveléssel igyekeztek alátámasztani.<sup>91</sup> Az egyes argumentációk különös jelentőséget kaptak a Bundesverfassungsgericht azon törekvéseinek fényében, amelyben megkísérelte egymástól elválasztani az alapjogok objektív oldalát, valamint az alapjogot, mint alanyi jogot. Ebből a szempontból kiemelkedő jelentőségű az ún. *Steruerspitting-Urteil*.<sup>92</sup> Ebben az ügyben a bíróság kifejtette, hogy a GG. 6. cikkelyének (1) bekezdése nem csupán egy „klasszikus alapjog”,<sup>93</sup> hanem egyben alapvető norma (*Grundsatznorm*), amely meghatározott értékrendet jelent a család és a házasság tekintetében mind a magánjog, mind a közjog számára. Az utóbbi kitétel, nevezetesen „*das heißt eine verbindliche Wertentscheidung für den gesamten Bereich de Ehe und Familie betreffenden privaten und öffentlichen Rechts*” ugyanakkor „nem jelenti azt, hogy az egyén konkrét ügyben megkövetelhetné és kikényszeríthetné az államtól, hogy eleget tegyen intézményes védelmi kötelességének.”<sup>94</sup> Ezt a problémát az újabb irodalomban mások a jogrendszer egységéből, továbbá a magánjog és az alapjogok kongruenciájából vezetik le.<sup>95</sup>

4. Annak ellenére, hogy a Bundesarbeitsgericht egyes ítéleteiben szinte a 80-as évekig nyomon lehet követni az egyes alapjogok közvetlen érvénysülését,<sup>96</sup> az alapjogok közvetett hatályának elmélete csakhamar napvilágot látott. Több előzményt követően,<sup>97</sup> ezt a teóriát *Dürig* már hivatkozott, 1956-ban publikált

<sup>89</sup> RAMM: 1960, 53. p.

<sup>90</sup> RAMM: 1960, 55. p.

<sup>91</sup> Lásd erről STERN: 1988, 1540–1543. p. Jellemző, hogy egyes érvek, mint példának okáért az ún. *Erst-Recht-Schluß* rendkívül hosszú ideig tartotta magát, annak ellenére, hogy megalkotója – Nipperdey – csakhamar feladta. Lásd erről RUFFERT: 2001, 12–13. p.

<sup>92</sup> BVerfGE 6, 55.

<sup>93</sup> Art. 6 [Ehe, Familie, nichteheliche Kinder] (1) Ehe und Familie stehen unter dem besonderen Schutze der staatlichen Ordnung.

<sup>94</sup> HALMAI – TÓTH: 2003, 104. p. Erre utal egyébként a hivatkozott ítélet további része: „*Er ist mindestens insoweit den Gesetzgeber aktuell bindendes Verfassungsrecht, als er eine Beeinträchtigung von Ehe und Familie durch störende Eingriffe de Staates selbst verbietet.*”

<sup>95</sup> Lásd RÜFNER: 1987, 215–230. p.

<sup>96</sup> BAGE 1, 185 (193); 13, 168, (174); 31, 67 (71f.); BAGE 4, 274 (285)

<sup>97</sup> HUECK, ALFRED: *Die Bedeutung des Art. 3 des Bonner Grundgesetzes für die Lohn- und Arbeitsbedingungen der Frauen*, Köln, 1951, Schriftenreihe der Bundesvereinigung der

tanulmánya alapozta meg. Dürig kiindulópontja szerint a jog olyan egységes rendszert képez, amelyben az alapjogok, mint alapvető értékrendszer, a bennük megtestesülő értékek komplex védelmét szolgálják. Alapvető tévedés lenne, ha kételkednénk abban, hogy a materiális magánjog, vagy a magánjogi jogalkalmazás ne lenne közvetlenül kötve az alapjogokhoz.<sup>98</sup> Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy a magánjogi rendszer helyrehozhatatlan károkat szenvedne,<sup>99</sup> ha valamikor is az lett volna a kiinduló álláspont, hogy az alaptörvény elsődleges rendeltetése éppen az állam(i hatalom) ellenében kialakított általános szabadságjog érdekében, az állam szabadságáért fogalmilag magába zárni az általa egyébként nem akadályozott, egymással egyenlő viszonyban lévő magánfelek magánjogi jogügyleti viszonyait. Mindebből következően az állami hatalomnak – és ezen keresztül a bírói hatalomnak is – alapvető kötelessége a magánfelek szerződéseit, egyoldalú jogügyleteit, cselekvéseit és mulasztásait egymás közötti viszonylatukban jogszerűnek elismerni, még abban az esetben is, ha ezek az alkotmány alapvető elveivel ellentétesek, amelyek az államot – amennyiben, mint cselekvő fellép – kötik.<sup>100</sup> Dürig felfogásában éppen ez értékeli fel az alkotmányt, amelynek lényege, hogy az emberi méltóságból eredő szabadság minden más egyéni szabadság előtt áll. Ebből az is következik, hogy az egyének egymás közötti ügyleteit szabadon alakíthatják, tekintet nélkül azokra a parancsokra és tilalmakra, amelyek egyébként az egyént a cselekvő, beavatkozó állammal szemben érintenék. Számos példát hoz a magánfelek közötti jogügyletek világából annak a helyzetek az illusztrálására, amelyben önmagán a jogügyleten belül formálisan kimutatható az egyenlőtlen bánásmód, vagy valamely alapjogról való lemondás, valamely alapjog nem használatának a rögzítése anélkül, hogy az alkotmány vonatkozó rendelkezései sérülnének.<sup>101</sup> Kifejti, hogy ezeknek a tényállásoknak a magítélése a polgári jogalkalmazás tárgykörébe tartozik, és a magánfelek jogügyleteinél az alkotmány (közvetlen) megsértéséről – „*Verstoß gegen Grundrechte*” – csak abban az esetekben beszélhetünk, ha azt maga az alkotmány teszi lehetővé.<sup>102</sup> Amennyiben példának okáért az emberi méltóság magánfelek általi megsértése esetén közvetlenül a BGB 134. §-át lehetne segítségül hívni,<sup>103</sup> – álláspontja szerint – azzal a nehézséggel kellene szembenézni, hogy az emberi méltóságnak éppen a magánjog által több diszpozíciós lehetősége létezik és az állam részéről megengedett lenne a beavatko-

---

Deutschen Arbeitgeberverbände, Band 2, 27. p.; Krüger 1949; JELLINEK, WALTER: Die Entlohnung der Frau und Artikel 3 Absatz 2 des Grundgesetzes, *Betrieb Berater* 1950, 425–427. p.

<sup>98</sup> DÜRIG: 1956, 157–158. p.

<sup>99</sup> „Unser Zivilrecht würde einen nicht wieder gutzumachenden schweren Schaden erleiden, ...“ DÜRIG: 1956, 158–159. p.

<sup>100</sup> DÜRIG: 1956, 158–159. p.

<sup>101</sup> DÜRIG: 1956, 160–161. p.

<sup>102</sup> Erre példa a már említett Art. 9 (3) bekezdés második mondata.

<sup>103</sup> „*Gesetzliches Verbot*. Ein Rechtsgeschäft, das gegen gesetzliches Verbot verstößt, ist nichtig, wenn sich nicht aus dem Gesetz ein anderes ergibt“.

zás GG. 1. cikkely (1) bekezdésének államcélként való érvényesülésének megsértése miatt. Abban egyetérthetünk – írja –, hogy az emberi méltósághoz bizonyos alapvető életfeltételek szükségesek és az államnak magának is az ilyen módon, méltóságában létező embert kell feltételeznie. De előfordulhat konkrét esetben, hogy az egyes egyén éppen az anyagi javakról történő lemondás árán kívánja önmagát tökéletesebbé tenni, és ebben a törekvésében az állam, magánjogi semmisségi alap hiányában nem akadályozhatja meg.<sup>104</sup> Következtetése szerint, éppen az aki hű az alkotmánynak – többek között – az emberi méltóságra vonatkozó szabályához, és ezáltal ebből ennek elsődleges kifejezését a szabadságban határozza meg, éppen az alaptörvény érvényesülése érdekében el kell ismernie a magánjog önállóságát (*Eigenständigkeit*), és öntörvény(szer)űségét (*Eigengesetzlichkeit*) az alkotmányjogi alapjogi rendszertől.<sup>105</sup> Ebből is következően – mivel a jogrend dualisztikus felépítésű konstrukció –, az alapjogok általában az állammal szemben, mint szubjektív közjogi jogok érvényesülnek, és a polgári jogra, harmadik irányban (*Drittrichtung*) saját polgári jogi hatása van.<sup>106</sup>

Dürig megoldásában az egyes alapjogok az emberi méltóság elvének különböző kifejezésformái, amelyek egy egységes értékrendet (*Wertesystem*) képviselnek, amelyhez egy általános igény-rendszer (*Anspruchssystem*) kapcsolódik, amelynek célja, hogy az állami tevékenységből eredő esetleges veszélyek ellen biztosítsa az alapjogok érvényesülését. Kiemeli ezzel együtt, hogy az alapjogok éppen azáltal érvényesülnek, hogy elismerik a magánjog alanyainak a saját jogügyleteik feletti rendelkezési jogát, ezáltal a magánjog önállóságát, másrészt azt is, hogy ez természetesen nem töri meg a jognak egy meghatározott értékrend szerinti egységét.<sup>107</sup>

5. A Dürig által lefektetett *mittelbare Drittwirkung* tana mintegy két évvel később látványos igazolást nyert az alkotmánybíróság egyik leghíresebb döntése által, az ún. *Lüth-ítéletben*.<sup>108</sup> Ennek az ítéletnek az alapvető jelentőségét és hatását mi sem jelzi jobban, mint az, hogy a benne lefektetett alapvető elveket a következő negyven évben nem revidiálták, annak jogosságát senki érdemben nem kérdőjelezte meg.<sup>109</sup> Az ítélet további perspektívákat is megnyitott, nevezetesen kiszélesítette a magánjogi szabályok rugalmasabb értelmezését, valamint általában a magánjog átalakítását, amely által az alapjogok magánjogi értelmezése is megújult. Többen arra hívják fel a figyelmet, hogy az Lüth-ítélet, mint

<sup>104</sup> DÜRIG: 1956, 163. p.

<sup>105</sup> DÜRIG: 1956, 164. p.

<sup>106</sup> DÜRIG: 1956, 164. p.

<sup>107</sup> DÜRIG: 1956, 176–177. p.

<sup>108</sup> BVerfGE 7, 198. Értékelését lásd többek között Canaris 1984; 1999, Ruffert 2001, 15–17. p.; BRINKTINE, RALF: The horizontal effect of human rights in German constitutional law: the British debate on horizontality and the possible role model of the German doctrine of “mittelbare Drittwirkung der Grundrechte”, *European Human Rights law Review*, 2001/4.

<sup>109</sup> RUFFERT: 2001, 16. p.

*rationes decidendi* minden korban a megfelelő értelmezésben változatlanul alkalmazható.<sup>110</sup>

Az ítélet alapjául szolgáló tényállás szerint egy filmrendező (Veit Harlan) 1950-ben a hamburgi német filmfesztiválra egy új filmmel nevezett. A rendező korábban, a náci rendszerben antiszemita filmet rendezett, amely nevét híressé, mondhatni hírhedtté tette. Erich Lüth, aki ebben az időszakban a németek és a zsidók megbékéléséért törekvő szervezet vezetője volt, nyilvános fórumon és nyílt levélben követelte, hogy az első számú náci rendező filmjét a német filmszínház-tulajdonosok és filmforgalmazók ne tűzzék műsorukra, valamint felszólította a közönséget a film bojkottjára. A filmkészítő cég keresete alapján az első- és másodfokú bíróság Lüth nyílt levelét és bojkott-felhívását jogellenesnek minősítette, és a további jogsértéstől eltiltotta.<sup>111</sup> Lüth arra való hivatkozással fordult az alkotmánybírósághoz, hogy az ítélettel megsértették az Art. 5 Abs. 2 GG.-ben rögzített véleménynyilvánításhoz való jogát. Az alkotmánybíróság ítéletében az alábbiakról rendelkezett, alapvető megállapításokként. Az alapjogok elsősorban az állampolgárt az állammal szemben védő jogok (*Abwehrrechte des Bürgers den Staat*). Dürig alapvetését átvéve rögzítették, hogy az alkotmányban lévő alapjogok objektív értékrendet testesítenek meg, amelyek az alapjogi döntésekben a jog minden területére egyaránt vonatkoznak. Az ítélet általános megállapításának második pontja jogtörténeti jelentőségű. Ebben az alkotmánybíróság visszavonhatatlanul állást foglalt az alapjogok lényegi tartalmának a polgári jogban történő *közvetett* hatása mellett, amelyek a polgári jogi rendelkezések által valósul meg.<sup>112</sup> Lényeges az alkotmánybíróság értékelése a bíróságok feladatainak meghatározása tekintetében is. Az általános alapvetés harmadik pontja szerint a polgári bíró ítélete által megsérti az alapjogokat, amennyiben félreismeri az alapjogoknak a polgári jogban kifejtett hatását. Ennek megfelelően az alkotmánybíróság nem általában, hanem csak a konkrét alapjog megsértése tekintetében vizsgálja az a polgári bíróság ítéletét.<sup>113</sup> Az alapjogok korlátozása, az alapjogok magánjogi hatása, valamint az alapjogok érvényesülése és a jogalkotás összefüggéseit rendezi az általános megállapítások negyedik és ötödik pontja, amennyiben kifejti, hogy a polgári jogi rendelkezések tekinthetők olyan általános törvényi rendelkezéseknek, amelyek a

<sup>110</sup> RUFFERT: 2001, 16. p.; PIETZKER, JOST: Drittwirkung – Schutzpflicht – Eingriff [in Hartmut Maurer (Hrsg.): *Das akzeptierte Grundgesetz, FS für Günter Dürig zum 70. Geburtstag*], München, 1990, C. H. Beck 345–346. p.; LERCHE, PETER: Grundrechtswirkungen im Privatrecht, Einheit der Rechtsordnung und materielle Verfassung [in Böttchner, Reinhard – Hueck, Götz – Jähne Burkhard (Hrsg.): *Festschrift für Walter Odersky zum 65. Geburtstag am 17. Juli 1996*], Berlin, 1996, de Gruyter, 215–216. p.

<sup>111</sup> A jogerős döntés, amely az alkotmánybíróság eljárásának alapjául szolgált: Landsgericht Hamburg vom 22. November 1951 – Az. 15. O. 87/51–55. p.

<sup>112</sup> A hivatkozott alapvetés a következő: „Im bürgerlichen Recht entfaltet sich der Rechtsgehalt der Grundrechte mittelbar durch die privatrechtlichen Vorschriften.“

<sup>113</sup> Ebben a tekintetben hivatkozva a Bundesverfassungsgerichtsgesetz 90. §-ára.

magánjog feleinek jognyilatkozatai, illetve jogügyletei tekintetében korlátozhatják az alapjogok érvényesülését.<sup>114</sup>

6. Az alapjogok magánjogi érvényesülésével összefüggésben kialakult irodalmi vita következő fordulópontját *Canaris* előadása, majd az ennek alapján publikált tanulmánya jelentette.<sup>115</sup> A „*Grundrechte und Privatrecht*” címmel közzétett tanulmány részletesen elemezte az *unmittelbare Drittwirkung* tanát, majd az alapjogok közvetett hatását összefoglaló *mittelbare Drittwirkung* elméletét, majd mindezt követően az alapjogok rendeltetésének vizsgálatán keresztül hozta meg következtetéseit. Dürighez hasonlóan számos példát hoz fel annak illusztrálására, hogy milyen következményekkel jár a magánfelek jogügyleteiben az alapjogok közvetlen hatása.<sup>116</sup> *Canaris* kiemeli az alapjogok teleologikus funkcióját, mondván, hogy csak az alapjogok közvetett hatása révén valósulhat meg a polgári jogügyletek megvalósításához szükséges autonómia. Nyomatékosítja, hogy az alapjogok érvényesülése tekintetében csak az államnak lehet és kell olyan eszközöket biztosítani, amelyek az alapjogok polgári jogi érvényesülését biztosítják, és természetesen ebbe a körbe tartozik a normaalkotás – a polgári jog és a büntetőjog területén –, a végrehajtási intézmények kiépítése stb.<sup>117</sup> Lényeges továbbá, hogy a piaci forgalomban a magánfelek – úgy is, mint az egyes alapjogok hordozói – egymással egyenrangúak. Ezzel összefüggésben kitér a szociális hatalom (*soziale Macht*) problematikájára is, amellyel az *unmittelbare Drittwirkung* teóriájának képviselői számos alkalommal érveltek.<sup>118</sup> *Flume* okfejtésére hivatkozik, aki megjegyzi, hogy a javak és a szolgáltatások forgalma során, az egyes jogügyletek lebonyolításánál általában nem feltétlenül egyenlő erősségű partnerek állnak egymással szemben, azonban önmagában ez a tény az önrendelkezésből eredő hatalmat nem korlátozza, mert csak a magánautonómia elvén alapuló gazdasági rend képes az erősebb hatalmát a piac által kiegyenlíteni.<sup>119</sup>

Ennek a megjegyzésnek több szempontból is jelentősége van, mindenekelőtt az alapjogok munkajogi érvényesülése vonatkozásában. A munkajog a magánjog része, annak ellenére, hogy a munkajogviszony alanyai nemcsak nem egyenlő erősségű partnerek, hanem a piac nem egyenmű szereplői. Éppen ezért létkérdés a munkajog egésze számára a magánautonómia fenntartása, amely a munkajog fejlődéstörténetében két módon valósult meg. Az egyik az individuális autonómiának a kollektív autonómia szintjén való megőrzése, a másik az állami beavatkozás (a kezdeti ún. gyári törvényhozás) kiszélesítése által, azaz

<sup>114</sup> Mindezzel kapcsolatban lásd még a Lüth-Urteil 25–27. bekezdését.

<sup>115</sup> Az előadás 1983 szeptemberében hangzott el (Zivilrechtslehrrertragung in Aachen), a tanulmányt lásd CANARIS: 1984.

<sup>116</sup> CANARIS: 1984, 204. p.

<sup>117</sup> CANARIS: 1984, 206. p.

<sup>118</sup> GAMILLSCHEG, FRANZ: Die Grundrechte im Arbeitsrecht. *Archiv für Zivilistische Praxis (AcP)* 164 (1964), 419–421. p.

<sup>119</sup> FLUME: 1979, 10. p.

az intenzív munkajogi jogalkotás által. Mintegy közbenső részkövetkeztetés levonásaként kijelenthető, hogy *az alapjogok közvetett hatásának bizonyítéka magának a munkajognak, a munkajogi jogalkotásnak a léte*. A munkajogi jogalkotás alapvető funkciója minden korszakban valamiféle hatalomkiegyenlítésre való törekvés éppen a magánautonómia fenntartása érdekében. Másképpen fogalmazva az alapjogok érvényesülése nem valósulhatott volna meg a jogalkotás, az ún. a közvetítő jogi normák nélkül. Mindebből következően álláspontom szerint *az alapjogok közvetlen hatása a munkajogban azok alkalmazhatatlanságát idézte volna elő*.<sup>120</sup>

Canaris álláspontja szerint az alapjogoknak a magánjogra tett hatásában kialakult bizonytalanság és diszkusszió egyik oka, hogy eddig nem fordítottak kellő figyelmet a magánjog alanyai magatartásának és magának a magánjognak a megkülönböztetésére. Az alkotmány értelmében tehát az alapjogok címzettje az állam, és nem maguk a polgárok. Ebből adódóan ugyanakkor az alapjogok címzettje maga a jogalkotó, így a magánjog jogalkotója is. Canaris – oszтва Dürig véleményét, és hivatkozva is rá – nyomatékosítja, hogy a magánjogi törvények képezik az alkotmányos különbözöséget a közjogi jellegű intézmények és beavatkozások tekintetében. Az alapjogoknak tehát a magánfelek magánjogi kapcsolataiban mindenekelőtt védelmi funkciót kell betölteniük, és ebből adódóan a jogalkotónak és a jogalkalmazónak hogy az alapjogokat e közvetett hatásukban, illetve közvetett irányultságukban védje *Drittrichtung*). Ezért e területen nem érvényesül az alkotmányossági ún. „*Übermaßverbot*”, hanem csupán egy bizonyos „*Untermaßverbot*”, amely csupán a minimális védelem betartását biztosítja, amelynek érvényesülésében a továbbiakban a jogszabályok konkrétizáló szerepének kell teret juttatni.<sup>121</sup>

Canaris részletesen foglalkozott az alapjogi védelmi funkció és a kollektív szerződés (*Tarifvertrag*) összefüggéseivel. Mivel korábban uralkodónak volt mondható a kollektív megállapodásokra is kiterjedő közvetlen hatály,<sup>122</sup> a munkajogi irodalomban egyre többen e nézet ellen léptek fel. Az alapjogoknak a kollektív szerződésekre kiterjedő közvetlen hatályával szemben *Zöllner* a kollektív szerződés jogi természeté elemzésének alapján érvelt.<sup>123</sup> A kollektív szerződés jogi természetét illetően két, egymástól elkülöníthető felfogás alakult ki, ún. a *jogügyleti* és a *normatan*. E helyütt mellőzve a részleteket *Zöllner* kifejti, hogy a kollektív szerződésben rejlő normativitás, a privátautonómia része, amennyiben a kollektív feleknek joguk van meghatározott társadalmi viszonyokat szabályozni. Ez az ún. „*Regelungsbefugnis*” azonban nem ad jogot a jogal-

<sup>120</sup> Az unmittelbare Drittwirkung gyakorlati hatását a jogügyletekre lásd CANARIS: 1984, 208–210. p.

<sup>121</sup> CANARIS: 1984, 210, 245. p.

<sup>122</sup> Hivatkozik WIEDEMANN, HERBERT – STUMPF, HERMANN: *Tarifvertragsgesetz*, München, 1977, Beck, RdNr. 57.

<sup>123</sup> Lásd erről ZÖLLNER: 1966.



kotó általi normaalkotásra (*Rechtssetzungsbefugnis*).<sup>124</sup> Ebből azt a következtetést vonja le, hogy a kollektív szerződés lényege a privátautonómia, és így jóval távolabb áll a GG. 1. cikkely (3) bekezdésétől, mint a jogalkotás.<sup>125</sup> Összegzőképpen rögzíthető, hogy a kollektív szerződés az alapjogok magánjogi érvényesülése szempontjából dogmatikailag ugyanúgy kell megítélni, mint a magánautonómia egyéb intézményeit, példának okáért, mint az egyéb magánjogi szerződéseket.<sup>126</sup> Mivel azonban a kollektív szerződés normatív hatályát nem lehet elkerülni, külön kérdést vet fel az e megállapodások általi alapjogi korlátozás. Amennyiben a kollektív szerződést normaként kezelnénk, úgy az általános elveknek megfelelően a korlátozást az alkalmasság, a szükségesség és az arányosság vizsgálata alapján kellene minősíteni. Ebben az esetben azonban következne egy ún. *Billigkeitskontrolle*, amelyet azonban mind a Bundesarbeitsgericht, mind pedig az uralkodó álláspont elutasít.<sup>127</sup> Belátható ugyanakkor, hogy a kollektív szerződések az érintettek alapjogait minden védelem nélkül nem korlátozhatják, amelyből következően rájuk is vonatkoznak mindazon generális klauzulák, illetve egyéb magánjogi előírások, amelyek általában meghatározzák a magánfelek egymás közötti jogügyleteit, akárcsak egy munkaszerződés esetében.<sup>128</sup>

7. Canaris azonban tanulmánya megjelenését követő másfél évtized múlva is foglalkozott ezzel a problémával.<sup>129</sup> Egyrésztől azért – mint ahogyan megjegyzi –, mert a jogásztársadalmat már a témaválasztás is irritálta,<sup>130</sup> továbbá, az alkotmánybíróság legalább két nagyhatású ítéletében gondoskodott a téma aktualitásáról. Az egyik az ún. *Handelsvertreter-Urteil* volt,<sup>131</sup> amelyben a testület a kereskedelmi törvény (*Handelsgesetzbuch*) 90. § (2) bekezdésének második mondatát a GG. 12. § (1) bekezdésével összeegyeztetetlennek tartotta. A másik a *Bürgerschaftsverträge-Urteil*,<sup>132</sup> amely által az alkotmánybíróság a legfelsőbb bíróság merev jogalkalmazói álláspontját, illetve gyakorlatát korrigálta. Az első eset lényege értelmében foglalkoztatási jogviszony megszűnése utáni versenytilalmi megállapodás szabályozását találta alkotmányellenesnek az alkotmánybíróság kimondva, hogy az olyan jogalkotói rendelkezés, amely aránytalanul korlátozza a foglalkozás szabadságának megváltoztatását, nem

<sup>124</sup> ZÖLLNER: 1966, 37–38. p.; STAUDINGER/RICHARDI: 1989, Vorbem. 923. zu §§ 611. skk.

<sup>125</sup> ZÖLLNER, WOLFGANG – LORITZ, KARL-GEORG: *Arbeitsrecht*, München, 1992, C. H. BECK: 355. p. Ezt erősítette meg a BVerfGE 44, 322 (24. 05. 1977) döntése is (Allgemeinverbindlichkeitserklärung I).

<sup>126</sup> CANARIS: 1984, 244. p.

<sup>127</sup> Lásd ZÖLLNER: 1992, 354–355. p.

<sup>128</sup> CANARIS: 1984, 244–245. p.

<sup>129</sup> CANARIS: 1999.

<sup>130</sup> CANARIS: 1999, 9. p.

<sup>131</sup> BVerfGE 81, 242.

<sup>132</sup> BVerfGE 89, 214.

egyeztethető össze az alkotmánnyal.<sup>133</sup> A második esetben a panasztevő azt a kérdést tette fel, hogy milyen módon és tartalommal kötelezett a bíróság egy kezességi szerződés tartalmi felülvizsgálatára abban az esetben, ha a kezességvállaló a hitelt kérő közvetlen hozzátartozója, és ezért érdekelt a kockázat előzetes felmérésében és a hitel szerződésszerű törlesztésében.

Az 1998. évi Jusristentag-ot megelőzően – többek között ezen ítéletek határára is – a jogirodalom figyelme ismét az alapjogok és a magánjog kapcsolata felé fordult.<sup>134</sup> Mivel többen ezt a kérdést egyenesen „az évszázad problémájaként”, illetve az egyik legkellemetlenebb kérdésként ítélték meg („*Gretchenfrage an jeden Juristen: Wie hältst du mit dem Verhältnis der Verfassung zum Privatrecht?*”),<sup>135</sup> Canaris szükségesnek látta köztes mérleget (*Zwischenbilanz*) készíteni.<sup>136</sup> A GG. 1. cikkelye (3) bekezdésének elemzéséből mindenekelőtt azt a következtetést vonja le, hogy az alapjogok közvetlenül hatnak a magánjogi *normákra*, és ezen keresztül természetesen *a magánjog jogalkotójára* is. A GG.-nek ebből a cikkelyéből azonban nem lehet levezetni, hogy az alapjogok *közvetlenül* befolyásolnák a magánfelek jogügyleti kapcsolatai során tanúsított magatartásokat, olyan módon, mint ahogyan az megfigyelhető az egyén és az állam viszonyában.<sup>137</sup> Állítását alátámasztja a GG 93. cikkely (1) bekezdés 4a pontjának tartalmával. Ennek értelmében az alkotmánybíróság hatáskörrel rendelkezik azoknak az alkotmányos panaszoknak az eldöntése tekintetében, amelyek arra irányulnak, hogy a közhatalom megsértette valamely alapjogukat.<sup>138</sup> A vonatkozó cikkely – valamint a már hivatkozott 1. cikkely (3) bekezdés – alapján tehát a *jogalkalmazás* is közvetlenül kötött az alapjogok által, de még ebből is téves lenne azt a következtetést levonni, hogy a jogalkalmazás általában hatáskörrel bírna a magánfelek egymás közötti jogügyletei

<sup>133</sup> A HGB 90a § (2) bekezdése második mondatának korábbi szövege az alábbi volt: „*Kündigt der Unternehmer das Vertragsverhältnis aus wichtigem Grund wegen schuldhaften Verhaltens des Handelsvertreters, so hat dieser keinen Anspruch auf Entschädigung.*” Az új szabályozás értelmében:

„(3) *Kündigt ein Teil das Vertragsverhältnis aus wichtigem Grund wegen schuldhaften Verhaltens de anderen Teils, kann er sich durch schriftliche Erklärung binnen einem Monat nach der Kündigung von der Wettbewerbsabrede lossagen.*

(4) *Abweichende für den Handelsvertreter nachteilige Vereinbarungen können nicht getroffen werden.*”

<sup>134</sup> MEDICUS, DIETER: Der Grundsatz der Verhältnismäßigkeit im Privatrecht, *Archiv für Zivilistische Praxis*, 192 (1992), 35–70. p. ZÖLLNER, WOLFGANG: Regelungsspielräume im Schuldvertragsrecht – Bemerkungen zur Grundrechtsanwendung im Privatrecht und zu den sogenannten Ungleichgewichtslagen, *Archiv für Zivilistische Praxis*, 196 (1996), 1–36. p. DIEDERICHSEN, UWE: Das Bundesverfassungsgericht als oberstes Zivilgericht – ein Lehrstück der juristischen Methodenlehre, *Archiv für zivilistische Praxis*, 198 (1998) 171–260. p.

<sup>135</sup> FEZER, KARL-HEINZ: Diskriminierende Werbung – Das Menschenbild der Verfassung im Wettbewerbsrecht, *Juristen Zeitung*, 1998/6, 267. p.

<sup>136</sup> CANARIS: 1999.

<sup>137</sup> CANARIS: 1999, 21–22. p.; Hasonlóan PIETZKER: 1990, 352. p.

<sup>138</sup> A szöveg értelmében „*durch die öffentliche Gewalt*”.

során felmerült alapjogsértések elbírálása tekintetében. Canaris érdekes kísérletet tesz, nevezetesen megpróbálja *kritikai rekonstrukció* alá vonni a már említett Lüth-ítéletet. Az ítélet kapcsán élesen szétválasztja az alapjogok „kisugárzó hatását” (*Ausstrahlungswirkung*) és az alkotmánybíróság legfőbb felügyeleti funkcióját (*Superrevision*). Ezt a problémát illetően megállapítja, hogy semmiképpen nem tekinthető különlegesnek, ha a polgári bíróság határozata ellen alkotmányos panasszal élnek, gyakorlatilag ugyanazoknak az elveknek kell érvényesülniük, mintha a büntető-, a közigazgatási-, vagy az adóügyi bíróság ellen élne valaki panasszal. Az alkotmánybíróságnak mindegyik esetben oly módon kell az előkészületeket megtennie, hogy ne valamiféle szuperfelügyelet csapdájába essen, hanem valójában az alkotmányossági problémát vizsgálja meg.<sup>139</sup> Canaris ugyanakkor kimondja, hogy míg az említett jogterületeken az alapjogok közvetlen hatálya kétségtelen, az alapjogok és a polgári kapcsolatában a bíróság az alapjogok hatását csak az ún. *Ausstrahlungswirkung* teóriája által tudja levezetni. Álláspontja szerint ezáltal az alkotmánybíróság nem az alapjogok lényegéből indult ki, nevezetesen nem az alapjogok beavatkozást tiltó funkcióját, illetve védelmi jellegét ragadta meg, hanem az alapjogok kisugárzását emelte ki.<sup>140</sup> Ennek a vizsgálata azonban nem jelent mást, mint egy olyan szuperellenőrzést, amely általános az egyes szakbíróságok tevékenysége felett, azonban végeredményben semmi köze nincs az alapjogok említett funkcióihoz.

Canaris további következtetései szerint az alapjogoknak a magánjog feleinek magatartására *közvetlen* hatása nincs. Az alkotmányban megfogalmazott alapjogok címzettjei ugyanis nem a magánfelek, hanem az állam, illetve azok szervei. Ez alól kivételt képeznek azok az alapjogok, amelyek kifejezetten a magánfeleket érintik. Mindebből az a lényegi követelmény fogalmazódik meg, hogy az alapjogok érvényesülése szempontjából csak az állami normákat, illetve magatartási módokat kell vizsgálni, és nem a magánfeleket, azaz nem a szerződéseket, a deliktuális cselekményeket stb.<sup>141</sup> Az ún. *unmittelbare Drittwirkung* teóriájának elutasítása ugyanakkor korántsem jelenti az alapjogok magánjogra való hatásának tagadását. Ez a hatás ugyanis éppen az alapjogok általános védelmi rendeltetéséből következik.

#### *IV. Köztes megoldás; a közvetlen Drittwirkung tana a svájci jogban*

I. Mint ahogyan a bevezetőben is jeleztem, az alapjogok hatása a magánjogi jogügyletekre Európa több országában is a jogtudományi diskussziók homlok-

---

<sup>139</sup> Erre egyébként kifejezetten utalt az alkotmánybíróság a Lüth-ítélet általános megállapításának 3. pontjában. Lásd ezzel a problémával összefüggésben DIEDERICHSEN: 1998.

<sup>140</sup> CANARIS: 1999, 30. p.

<sup>141</sup> CANARIS: 1999, 94. p.

terében áll. Jó példa ennek illusztrálására a *svájci* jogfejlődés.<sup>142</sup> Általában elmondható, hogy elsősorban német hatásra a svájci jogélet is rendkívül érzékenyen közelített az alapjogok magánjogra gyakorolt hatásához. A második világháború után két szakértői bizottság is alakult az 1874-ben megalkotott alaptörvény általános felülvizsgálatára.<sup>143</sup> Ez utóbbi bizottság az 1977-ben kibocsátott jelentésében kiemelte az alapjogok magánszemélyek közötti hatásának fontosságát, továbbá annak az elvnek a következetes érvényesülését, hogy aki valamely alapjogot gyakorol, köteles mások alapjogaira is vigyázni.<sup>144</sup> Jóval később, ugyanezen jelentés 1995. évi változatában a szövetségi alkotmány tervezett 29. cikkelye foglalkozott az alapjogok hatásával. Ebben megállapították, hogy az alapjogoknak az egész jogrendszerben érvényesülniük. Ennek érdekében, mindenki, aki valamilyen állami feladatot lát el, az alapjogok által kötött, és hozzájárul azok érvényesüléséhez. Jellemző azonban, hogy a tervezet megfogalmazásának kommentárja is bizonyos kétségeknek ad hangot.<sup>145</sup> Olybá tűnik, hogy az alapjogok horizontális hatását csak kevésbé vette figyelembe a tervezet, írja a kommentár szerzője. Az a megfogalmazás, hogy az alapjogoknak a jogrend egészében érvényesülnie kell, azt sugallja, hogy a magánszemélyek kapcsolataiban is. Ennek az elvnek a konkretizálása – amennyiben az alapjogok azokat kötik, aki valamilyen állami feladatot látnak el – azonban gyengíti az eredeti szándékot. Ezért a szerzők álláspontja szerint a tervezet kiegészítésre szorul.

A jelenlegi szövetségi alkotmány<sup>146</sup> 35. cikkelyének első két bekezdése nem változott a tervezet óta. Ezzel összefüggésben az irodalom és a jogalkalmazás egyöntetű abban a tekintetben, hogy az állami tevékenység gyakorlója nemcsak szorosabb értelemben vett állami szerv lehet, hanem mindenki, aki ún. *hoheitliche Aufgabe* gyakorol. Uralkodónak tekinthető az a vélemény is, hogy a nem állami szervek (személyek) csakis az állam általi delegálás alapján láthat-

<sup>142</sup> Lásd erről részletesen EGLI: 2002; AUER, ANDREAS: *Die schweizerische Verfassungsgerichtsbarkeit*, Basel/Frankfurt a. M., 1984, Verlag Helbing und Lichtenhahn; BUCHER: 1987; SALADIN: 1980, SALADIN, PETER: Grundrechtsreform in rechtsvergleichender Sicht [in Adamovich, Ludwig – Perenthaler, Peter (Hrsg.): *Auf dem Weg zur Menschenwürde und Gerechtigkeit, Festschrift für Hans R. Klecatsky*], Wien, 1980, Braumüller; SALADIN: 1982.

<sup>143</sup> Az első bizottság 1967-től 1973-ig működött Friedrich Traugott Wahlen vezetésével, míg a második 1973 és 1977 között fejtette ki tevékenységét Kurt Fugler vezetése alatt.

<sup>144</sup> Lásd „Bericht der Expertenkommission für die Vorbereitung einer Totalrevision der Bundesverfassung“ 55. p.; Értékelését lásd WILDHABER, LUCIUS: Das Projekt einer Totalrevision der schweizerischen Bundesverfassung, *Jahrbuch des öffentlichen Rechts*, 1977, 239–277. p.

<sup>145</sup> Lásd „Reform der Schweizer Bundesverfassung“, 53. p.

<sup>146</sup> Bundesverfassung des Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999 (Stand am 15. Juli 2003)

ják el jelzett feladataikat.<sup>147</sup> Mindebből következően az alapjogok címzettje a szövetségi alkotmány 35. cikkely (2) bekezdése szerint csak a valamilyen közhatalmi feladat ellátója, ebbéli funkciója során. Többen hangsúlyozzák, hogy ettől a cikkelytől eltérően az alapjogoknak a magánszemélyek közötti ügyletekre csak abban az esetben van – közvetlen – hatása, ha arról az alkotmány kifejezetten rendelkezik, így pl. a 8. cikkely (3) bekezdés harmadik mondatában. Ez a megközelítés azonban szintén nem meggyőző – legalábbis az említett cikkely vonatkozásában. A 8. cikkely ugyanis a törvény előtti egyenlőségről szól. A (3) bekezdés első mondata a nők és a férfiak egyenlő megítéléséről rendelkezik. A (2) bekezdésben rögzíti, hogy *törvény* gondoskodik a családon belüli, a képzés és a munka (foglalkoztatás) területén a tényleges és a jogi egyenlőség megvalósulásáról. Ehhez képest a (3) bekezdés valóban azt rögzíti, hogy a férfiaknak és a nőknek igényük van az egyenlő értékű munkáért az egyenlő díjazásra. Alapvető kérdés azonban, hogy mire alapozott az igény, közvetlenül az alkotmány hivatkozott rendelkezésére, azaz közvetlenül az alkotmányban kifejezett alapjogra, vagy annak a törvénynek a rendelkezésére, amelynek rendeltetése az egyenlő bánásmódról való gondoskodás, és az ennek megfelelő normarendszer kialakítása. A hivatkozott alkotmányos alapjog közvetlen hatása a svájci jogban azért kétséges, mert 1995 ben megalkották, majd 1996-ban hatályba léptették a férfiak és nők egyenlő helyzetéről szóló törvényt.<sup>148</sup> A törvény célja, hogy a férfiak és a nők közötti tényleges egyenlőséget segítse elő. A törvény hatálya kiterjed a magán munkajogviszonyokra,<sup>149</sup> valamint a közszolgálatra. A törvény 3. §-a tiltja mind a közvetlen, mind a közvetett diszkriminációt – többek között – a munka díjazása tekintetében is. Az 5. § szabályozza a diszkrimináció tilalmával kapcsolatos igényeket és eljárási módozatokat. Mindebből következően az alkotmányra alapozottan (*Gesetzvorbehalt*) konkrét jogszabály (*einfaches Gesetzrecht*) közvetíti az alapjog érvényesülését. A leírtakkal összefüggésben megjegyzendő még, hogy a svájci alkotmány 8. cikkely (3) bekezdése második mondatának megfogalmazása,<sup>150</sup> valamint magának a törvénynek a léte merőben más megoldást sejtet, mint a német GG. 9. cikkely (3) bekezdésének második mondatában foglalt egyértelmű szövegezés, amely kétséget kizáróan rögzíti az egyesülési szabadság alapjogának közvetlen hatályát.

<sup>147</sup> Ezt tekintik mind a német, mind a svájci jogban „beliehene Verwaltung” intézményének. Lásd erről STERN: 1988, 1333–1336. p. HANGARTNER, YVO: *Grundzüge des schweizerischen Staatsrechts, Band II*, Zürich, 1982, Schulthess.

<sup>148</sup> Bundesgesetz vom 24. März 1995 über die Gleichstellung von Frau und Mann (Gleichstellungsgesetz, GIG)

<sup>149</sup> „Arbeitsverhältnisse nach Obligationsrecht“. A svájci munkajog struktúrájáról lásd KISS GYÖRGY: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni munkaszerződésekre, *Polgári jogi kodifikáció*, 2002/2, 3–17. p.

<sup>150</sup> „Das Gesetz sorgt für ihre rechtliche und tatsächliche Gleichstellung, vor allem in Familie, Ausbildung und Arbeit.“

2. Természetesen a svájci jogtudomány sem volt mentes a különböző Drittwirkung-teóriáktól. A német jogtudomány hatása azáltal is lemérhető, hogy mind a közvetlen, mind a közvetett hatály elméletének voltak követői.<sup>151</sup> A probléma összetettségét jelzi azonban, hogy e két felfogásra épülve kialakult egy köztes álláspont az ún. *vermittelnde Drittwirkungslehre*.<sup>152</sup> Ami a közvetlen hatály teóriáját illeti, többen annak a kétségüknek adtak hangot, hogy ez az elmélet a gyakorlatban labilitáshoz vezethet, hiszen éppen a magánautonómia ellen hat, továbbá, túl magas, és szinte teljesíthetetlen követelmények elé állítja a jogalkalmazást, amely gátolhatja az egységes alkotmányértelmezés kialakulását. A közvetlen hatállyal kapcsolatban mintegy összefoglaló szándékkal kérdezik, vajon indokolt-e a jogalkotó kikapcsolása ebből a folyamatból.<sup>153</sup> Ezzel szemben a német jogban Dürig által képviselt közvetett hatály teóriája a svájci jogirodalomban széles körben elfogadásra talált.<sup>154</sup>

A *vermittelnde Drittwirkung* teóriája abból az alapvetésből indul ki, hogy a (svájci) jogrendben nincsen általános formulája az alapjogok magánjogi alkalmazásának, illetve alkalmazhatóságának. Ebből következően a jelzett tan azt vizsgálja, hogy hogyan hatnak az alapjogok a magánfelek magánjogi kapcsolataiban. E nézet képviselői hangsúlyozzák, hogy az egyes alapjogok között nem lehet egyenlőséglelet húzni azok magánjogi hatását illetően, mert kétséget kizáróan nem minden alapjog, és nem minden magánjogi kapcsolat alkalmas az alapjogok közvetlen hatásának érvényesítésére. Amennyiben az alapjogok hatása a jogalkotó tevékenysége által nyilvánul meg, úgy a jogalkalmazásnak *első-sorban* az alapjogok közvetett hatására kell tekintettel lennie, nevezetesen az általános klauzulák és a határozatlan jogfogalmak alapjog-konform értelmezése által. Abban az esetben viszont, ha a jogalkotó nem rendelkezett meghatározott alapjogok konkretizálásról, úgy a jogalkalmazásnak az alapjogok lényegi tartalmát (*Wesensgehalt*) közvetlenül az alkotmányból kell levezetnie és értelmeznie. Ez egyben azt jelenti, hogy a jogalkalmazásnak mintegy *másodlagosan* lehetősége, sőt egyes esetekben kötelessége az alapjogok közvetlen hatályát alkalmazni.<sup>155</sup>

A *vermittelnde Drittwirkung* tana tükröződik a hatályos svájci alkotmány 35. cikkely (3) bekezdésének tartalmában. Ennek értelmében „*Die Behörden sorgen dafür, daß die Grundrechte, soweit sie sich dazu eignen, auch unter*

<sup>151</sup> Lásd erről EGLI: 2002, 142–149. p.

<sup>152</sup> Lásd erről többek között MÜLLER, JÖRG PAUL: *Die Grundrechte der Verfassung und der Persönlichkeitsschutz des Perivatrechts*, Bern, 1964, Stämpfli; MÜLLER, JÖRG PAUL: *Grundrechte in Schweiz: in Rahmen der Bundesverfassung von 1999, der Uno-Pakte und der EMRK*, Bern, 1999, Stämpfli

<sup>153</sup> KLEY, ANDREAS: *Drittwirkung der Grundrechte im Arbeitsverhältnis [in Geiger, Thomas – Schmid, Hans – Walter-Busch, Emil (Hrsg.): Arbeit in der Schweiz des 20. Jahrhunderts: wirtschaftliche, rechtliche und soziale Perspektiven]*, Bern, 1998, Verlag Paul Haupt, 434–436. p.

<sup>154</sup> Ezt a nézetet képviseli MÜLLER: 1964; HANGARTNER: 1982; KLEY: 1998.

<sup>155</sup> MÜLLER: 1964, 171–173. p.

*Privaten wirksam werden.*“ A svájci jogfelfogás az alapjogok konstitutív-intézményi jellegéből indul ki, és végeredményben azért nem vetik el teljesen az alapjogok közvetlen hatását, mert az alapjogoknak, mint az alapvető érdekek hordozóinak az egész jogrendszert érinteniük kell. Az államnak tehát arról kell gondoskodnia, hogy az alapjogok *valamilyen módon* a magánfelek egymás közötti magánjogi kapcsolataiban is kifejtse hatását. A „*wie der Drittwirkung*” problematikájának megoldásában tehát a svájci jog annyiban eltér a német jogban uralkodó állásponttól, hogy – ha korlátozottan is, de – teret ad az alapjogok közvetlen hatásának. Ebben a vonatkozásban ugyanakkor kissé elvarratlan szólnak tünik az alkotmány 35. § (3) bekezdése idézett mondatának minősítése, amennyiben ez egy „*Drittwirkung sui generis*”.<sup>156</sup>

#### V. *A strong versus weak indirect horizontal effect problematikája az angol jogban*

1. Az alapjogok hatályának problematikája nem kerülte el az angol jog figyelmét sem. Ez a probléma kisebb-nagyobb kitérők után az 1998. évi *Human Rights Act (HRA)* megalkotását követően került a viták középpontjába. A *Human Rights Act* jelentőségét az adja meg, hogy általa került átvételre, és így az angol jogban implikálásra az Emberi Jogok Európai Egyezménye (*European Convention on Human Rights*).<sup>157</sup> Egyesek a HRA-t olyként minősítették, hogy az a legfontosabb része az angol alkotmányos jogalkotásnak.<sup>158</sup> Többen hitték, és ma is tartja magát az a meggyőződés, hogy a HRA átformálhatja az angol jog egészét.<sup>159</sup> Az egyezmény átvétele ugyanakkor megosztotta a kutatókat – alkotmányjogászokat és magánjogászokat egyaránt. Ha úgy tetszik, német példára szinte a törvény megalkotásának évében elkezdődött a vita az alapjogok *horizontális hatásáról (horizontal effect)*. Az egyes szerzők között korántsem alakult ki egységes, de még közelítő álláspont sem. A vita alapvetően a HRA 6(1) cikkelye körül az ún. *public authorities* bontakozott ki. Ennek értelmében a közhatalom részéről jogellenes minden olyan magatartás (beavatkozás), amely nem felel meg az Egyezményben foglalt jogoknak.<sup>160</sup> Az egyik álláspont – az

<sup>156</sup> EGLI: 2002, 154. p.

<sup>157</sup> A *Human Rights Act* 2000. október 2-án lépett hatályba. Az Egyezménynek az egyes országokba történő átvételéről lásd CHRYSOGONOS, KOSTAS: Zur inkorporation der Europäischen Menschenrechtskonvention in den nationalen Rechtsordnungen der Mitgliedstaaten, *Europäisches Recht*, 2001, Heft 1 49–61. p.

<sup>158</sup> Lásd WADHAM, JOHN – MOUNTFIELD, HELEN: *Blackstone's guide to the Human Rights Act 1988*, London, 1999, Blackstone, 11. p.

<sup>159</sup> LORD LESTER of HERNE HILL – PANNICK, DAVID: *Human rights law and practice*, London 1999, Butterworths, 7. p.

<sup>160</sup> “It is unlawful for a public authority to act in a way which is incompatible with a Convention right.

ún. „*strong*” *indirect horizontal effect*” Hunt nevéhez fűződik.<sup>161</sup> Álláspontja szerint a bíróságoknak mintegy abszolút kötelességük minden magánszemély részére eljárni, amennyiben a common law kompatibilis az Egyezményben foglalt jogokkal. Másképpen fogalmazva az „*application to all law*” elve érvényesül. Kétségtelen a magánszemélynek nincs lehetősége perelni valamely jog megsértéséért annak konkrét minősítése nélkül, de nem is számíthat a jog beavatkozására vagy támogatására az ő jogsértő magatartása esetén sem. Hunt nyomatékosítja ugyanakkor, hogy a magánfelek kapcsolatai olyan mértékben lehetnek csak érintetlenek, amennyiben a jog kívül hagyja ezeket saját szabályozási területén, de azt a jogot, amely a magánszemély kapcsolataiban is létezik, illetve irányítja azokat, oly módon kell interpretálni, alkalmazni, és amennyiben szükséges fejleszteni, hogy megvalósuljon az Egyezménnyel való kompatibilitása. Ahol viszont nincs külön jogalapja a beavatkozásnak, és itt emiatt nem lehet a jogot alkalmazni, a bíróságoknak nem szükséges külön okot kitalálniuk, mivel mindezt az ún. horizontális hatály már magában foglalja, ugyanis e jogoknak mintegy közvetlen hatása érvényesül.<sup>162</sup> Ez a megközelítés egyrészt azt jelenti, hogy bíróságoknak feltétlen kötelessége (*absolute duty*) minden jognak az Egyezménnyel való kompatibilitását biztosítani, azaz inkább megkövetelni ezen jogok érvényesülését, mintsem csupán elismerni ezek létét; másrészt a bíróságoknak törekedniük kell biztosítani e jogok önmaguk által megvalósuló megfelelését, és nem csupán a bennük rejlő értékek képviselőtét kell reprezentálniuk.

A „*strong indirect horizontal effect*” teóriája egy sajátos jogforrási hierarchikus rendszer kidolgozását is magával hozta. Az ún. „*five-fold hierarchy*” elmélete a szabályok és elvek (*rules and principles*) megkülönböztetésén alapul.<sup>163</sup> Ebben a kontextusban a szabályok pontosan és következetesen meghatározzák az adott tényállást, míg az elvek csupán a megoldás irányára utalnak. Más megközelítésben, az elvek bizonyos optimalizálási parancsot (*Optimierungsgebot*) foglalnak magukban, amelyek az egyes megoldások szintjeinek különbségére épülnek. Ebből következően a szabályt vagy alkalmazni kell, vagy egyenesen nem lehet alkalmazni, az elv – mint ilyen állandóan jelen van.<sup>164</sup> E distinkcióra alapozva alakult ki az a hierarchikus differenciáció, amelynek az első eleme a *rules*, amely éppen azáltal nyeri el jelentőségét, ha

<sup>161</sup> HUNT, MURRAY: *Using human rights law in English courts*, Oxford, 1997, Hart; HUNT, MURRAY: *The horizontal effect of the Human Rights Act*, *Public Law*, 1998 Autumn, 423–443. p.

<sup>162</sup> HUNT: 1998, 441–442. p.

<sup>163</sup> Lásd erről PHILLIPSON: 1999, 831–833. p. Az alapjogok szabály versus elv szerinti megkülönböztetéséről lásd ALEXY, ROBERT: *Theorie der Grundrechte*, Frankfurt a. M., 1996, Suhrkamp; DWORKIN, RONALD: *Taking rights seriously*, London, 1978, Duckworth; BOROWSKI, MARTIN: *Grundrechte als Prinzipien*, Baden-Baden, 1998, Nomos; HUSTER, STEFAN: *Rechte und Ziele*, Berlin, 1993, Duncker&Humblot; LUHMAN, NIKLAS: *Grundrechte als Institution*, Berlin, 1999, Duncker&Humblot.

<sup>164</sup> Lásd ALEXY: 1996, 71–74. p.



magát az Egyezményt is alkalmazandó szabálynak tekintjük. Második helyen az ún. *mandatory principles* állnak. Ezeknek alapján a bíróságnak kötelessége figyelembe venni valamennyi, az Egyezményben foglalt releváns jogot. Harmadik helyen azok a jogok állnak, amelyeket mintegy *permissible principles*-ként minősítenek. Ezeket a bíróság jogosult, de nem köteles tekintetbe venni. Végezetül léteznek az ún. *proscribed principles*, amelyeket irrelevánsak a bíró döntésénél. Az említett five-hold hierarchy valójában négy szintet tartalmaz, de öt mégis azáltal válik belőle, hogy a második helyen említett *mandatory principles* két alcsoportot képez, úgymint a *fundamental* és az *ordinary mandatory principles*. A kettő közötti különbség abban áll, hogy az előző *prima facie* elvekként jönnek számításba, míg utóbbiaknak ilyen előre meghatározott minősítése nem létezik.<sup>165</sup> Az alapvető eltérés az ún. alapvető elvek és a szabályok között a jogalkalmazás tekintetében az, hogy azok a tényezők, amelyek egy alapvető elvet háttérbe szoríthatnak, minden releváns jogi normából származhatnak. Ezzel szemben, ha az Egyezményben meglévő jogokat szabályként kezeljük, ugyan még nem biztos, hogy ezek automatikusan alapjogokká válnak, azonban az kétségtelen, hogy azok a tényezők, amelyek e jogokkal szemben hatnak, csak korlátozottan fejthetik ki hatásukat, különös tekintettel az Egyezmény releváns fejezeteit illetően, de mások tekintetében nem.<sup>166</sup>

A leírtakkal szemben a „*weak indirect horizontal effect*” elmélete értelmében, a jogában más által sértett fél szintén nem indíthat közvetlenül eljárást azért, mert az állam nem védte meg őt valamely jogában a másik magánfél általi jogsértés esetére. Ebben az esetben tehát közvetlenül nem valamely alapjog megsértése a hivatkozási alap, hanem a bíróságnak a jogból olyan szabályt kell alkalmaznia, vagy kifejlesztenie, amely az adott alapjog magánfél általi megsértését valamely állami szerv tevékenységeként kezeli.

2. Számos szerző nem osztja Hunt nézetét a *strong indirect horizontal effect*-teóriáját illetően. Közülük egyesek a bíróságok részére csak korlátozott köteleseget tartanak elfogadhatónak a *horizontal effect* érvényesítésére,<sup>167</sup> míg mások egyenesen tagadják ezt a köteleseget.<sup>168</sup> Mindenesetre az Egyezményben foglalt alapjogok hatásának minősítése korántsem egyértelmű az angol jogban. Mivel külön téma így e helyütt nem tárgyalom, csupán utalok rá, hogy ez a probléma már átvezet általában a közösségi jogok közvetlen versus közvetett

<sup>165</sup> A jogalkalmazás szerint ilyen *prima facie* jogként kezelik az Egyezmény 10. cikkelyében megfogalmazott véleménynyilvánítás szabadságát. Lásd PHILLIPSON: 1999, 832. p.

<sup>166</sup> PHILLIPSON: 1999, 832. p.

<sup>167</sup> Így például LEIGH, IAN: *Horizontal Rights, the Human Rights Act and privacy, Lessons from the Commonwealth?* *International and Comparative Law Quarterly*, 1999, 57–87.p.

<sup>168</sup> BUXTON, RICHARD: *The Human Rights Act and the private law*, *Law Quarterly Review*, 2000 January, 48–65. p. Az egyes nézetek összefoglalását lásd PHILLIPSON – FENWICK: 2000, 667–668. p.

hatályának kérdéséhez.<sup>169</sup> *Phillipson* véleménye szerint, az az állítás, hogy a bíróságoknak mintegy abszolút kötelességük van minden létező magánjogi kapcsolatban az alapjogokat érvényesíteni, önmagában az Egyezményekben foglalt jogokkal összhangban áll, *pontosabban szólva ebből levezethető*. Ez ugyanakkor nem több mint egy olyan logikai feltételezés, amely abból ered, hogy a magánfeleket valójában az Egyezményben foglalt jogok illetik meg magánkapcsolataikban is, *jóllehet* ezek közvetlenül nem alkalmazhatóak magánfelekkel szemben.<sup>170</sup> Olybá tűnik, hogy az Egyezmény beépítése az egyes nemzeti jogrendekbe annak ellenére megoldható, hogy nem mutatható ki az erős, szoros indirekt hatás. Kiindulva a HRA rendelkezéseiből indulunk ki, az alábbi korlátozásokkal találkozhattunk. A HRA 3(1) cikkelye értelmében amennyire csak lehetséges, az elsődleges és az alárendelt jogalkotást oly módon kell értelmezni és alkalmazni, hogy az megfeleljen az Egyezményben foglalt jogokkal.<sup>171</sup> A már említett 6(1) cikkely a *public authority* jogellenes magatartásáról szól, mint amely ben az Egyezményben foglalt jogoknak megfelelő. A 7. és a 8. cikkely pedig *ebben a körben szabályozza* az eljárási garanciákat. Mindebből következően vitán felül áll, hogy az egyezmény nem magától épült be a nemzeti jogrendbe, és az *átvétel módja* legalábbis kétségesessé teszi a „strong indirect horizontal effect” elméletét és gyakorlását.

Ennek az állításnak viszont némileg ellentmond az Egyezmény 13. cikkelye, amelynek értelmében, mindenkinek, akinek az Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van a hazai hatóság előtti jogorvoslatra abban az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségükben eljáró személyek sértették meg. A jogorvoslathoz való jog önmagában ugyan még nem jelenti feltétlenül az egyezményben meghatározott alapjogok közvetlen hatályát, azonban nem kerülhető meg a kérdés, hogy jogalkotás hiányában hogyan érvényesülnek az Egyezményben lefektetett alapjogok és általában az alapjogok. Lényeges továbbá, hogy a 13. cikkely nem konkretizálja a jogorvoslat milyenségét. Nem véletlen, hogy a 13. cikkely kihagyása a HRA 1(1) cikkelye által, nemcsak heves vitát váltott ki a jogalkotásban és a tudományos közéletben egyaránt, hanem megkérdőjelezte az Egyezmény tényleges átvételét is.

3. A problémával összefüggésben azonban meg kell vizsgálnunk egyrésről az Egyezmény jogi természetét, valamint annak átvételi módszerét – e tanulmányban csak az angol jog vonatkozásában. Az Egyezmény nem más, mint egy megállapodás az egyes nemzetek kormányai között. Ebben a kontextusban a

<sup>169</sup> Lásd többek között GANTEN, TED OLIVER: *Die Drittwirkung der Grundfreiheiten (Die EG-Grundfreiheiten als Grenze der Handlungs- und Vertragsfreiheit im Verhältnis zwischen Privaten)*, Berlin, Duncker&Humblot, 1999.

<sup>170</sup> PHILLIPSON: 1999, 834. p.

<sup>171</sup> „So far as it is possible to do so, primary legislation and subordinate legislation must be read an given effect in a way which is compatible with the Convention rights.”

kormányt, mint aláírot köti.<sup>172</sup> Találó *Buxton* megjegyzése, hogy ténylegesen soha nem merült fel kétség az Egyezmény hatálya felől. Ennek értelmében a megállapodás az egyes nemzeti kormányokkal szemben állít fel jogokat, illetve azok kisugárzása révén az egyes országok közjogára, de nem a magánfelek egymás közötti jogviszonyai tekintetében.<sup>173</sup> Erre kiváló példát szolgáltat a *Young, James and Webster v. United Kingdom* ügy.<sup>174</sup> Az eset lényege az volt, hogy a kérelmezőket a British Rail azért bocsátotta el, mert nem voltak tagjai egy meghatározott szakszervezetnek. Ez a tényállás egy jellegzetes angolszász intézmény a *closed shop* megfelelőségét vizsgálta.<sup>175</sup> Az Emberi Jogok Európai Bírósága az Egyezmény 11. cikkelyének vizsgálata alapján megállapította, hogy az ún. negatív koalíciós szabadság is része a jogoknak. Témánk szempontjából azonban sokkal lényegesebb annak a kifejtése, hogy az az eljárás, amelynek értelmében valakit jogkövetkezmények nélkül el lehet bocsátani munkahelyéről a negatív koalíciós szabadság jogával ellentétesen közvetlenül az angol jog rendszeréből – többek között az *union membership agreement* intézményének elismeréséből – következik. Ennek a helyzetnek a megléte az angol jogalkotó felelőssége, és az Egyezmény alapján nem közvetlenül a brit vasutat – függetlenül attól, hogy magánfél, és rendelkezik-e valamilyen közjogi feladattal – terheli a köteletség, ennek az állapotnak a megszüntetésére.<sup>176</sup> Az alapjogok közvetett hatályát megerősítő határozatra a legújabb időkből is találunk példát az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatából. Az *Osman* ügyben a bíróság kimondta, hogy a rendőrséget nem terheli mulasztás egy emberöléssel kapcsolatban, hiszen nem lehetett előre felmérni annak lehetőségét, hogy az adott bűncselekmény megtörténik.<sup>177</sup> Az adott esetben sem közvetlenül az élemez való jog sérelmén keresztül mondta ki a bíróság, hogy az Egyezmény meghatározott cikkelyeit nem érte sérelem, hanem a döntés a vonatkozó angol szabályok vizsgálatán alapult. Ezzel összefüggésben meg kell jegyezni, hogy az alapjogok közvetlen hatálya egyes országok jogrendjében nem ismeretlen. Utalok az Ír Köztársaság alkotmányára és különösen jogalkalmazására, amely lehetővé teszi magánfelek közötti jogvita létét közvetlenül az alkotmányra történő hivatkozással.<sup>178</sup>

<sup>172</sup> BUXTON: 2000, 49. p.

<sup>173</sup> BUXTON: 2000, 50. p.

<sup>174</sup> *Young, James and Webster v. United Kingdom* 7601/76, 7806/77, Judgment of 13. August 1981

<sup>175</sup> Lásd erről részletesen DUNN, STEPHEN – GENNARD, JOHN: *The closed shop in British industry*, London, 1984, Macmillan.

<sup>176</sup> Az ítélet részletesen elemzi a *closed shop* fajtáit, az ere vonatkozó megállapodásokat és a vonatkozó szabályozást, amelyből következően megállapította az Egyezmény 11. cikkelyének megsértését.

<sup>177</sup> *Osman v. United Kingdom*, 23452/94, judgment of 28 October 1988. Az ügy alapja a *Hill v. Chief Constable West Yorkshire* [1989] 1 A.C. 53. ügy volt.

<sup>178</sup> Lásd erről részletesen HUNT: 1998, 428–429. p.

Ami az angol jog és általában az alapjogok érvényesülését illeti, az angol megoldás sokkal inkább a weak indirect horizontal effect teóriájához áll közelebb. Annak ellenére, hogy e felfogás alapján is mindent meg kell tennie a bíróságoknak a jogvédelem nyújtását illetően, azonban egyértelmű, hogy az alapjogok érvényesülésében elsődlegesen a jogalkotásnak van kiemelkedő feladata.

## VI. Összegzés

E tanulmány tárgya ugyan meghaladja az alapjogok érvényesülésének nemzetközi jogi – különös tekintettel a közösségi jogra – elemzését. Ez a feladat természetesen nem kerülhető meg, ugyanis a közösségi jog elsődleges és másodlagos joga újabb problémák elemzése elé állítja a kutatókat. Eltekintve a téma nemzetközi összefüggéseitől, állítható, hogy ez a problematika a hazai jogirodalomban sem tekinthető lezártnak.<sup>179</sup> Ismeretes olyan álláspont, amelynek értelmében” a gazdasági élet alapjai tekintetében (piacgazdaság, vállalkozás szabadsága, a tulajdon egyenjogúsága és egyenlő védelme stb.) az új elveket, tételeket már az Alkotmány mondja ki, és nem a Ptk-ra vár az a feladat, hogy az új gazdasági rendszer alapvető, politikai természetű szabályait megalkossa. Így a magánjog alapvető valóságos forrása lett az Alkotmány...”<sup>180</sup>

Mivel e tanulmány egy nagyobb terjedelmű készülő monográfia része, álláspontomat e nézettel kapcsolatban részletesen kifejem. E munkában csupán jelzem, hogy az alkotmány jogforrási értéke, hatása a magyar magánjogra nem vitatható, de álláspontom szerint az alapjogok közvetlen hatályáról nem beszélhetünk. Másképpen fogalmazva: a jogalkotó nem mentesülhet jogalkotási feladatai elől, nem bújhat az alkotmány vagy egy esetleges alkotmánymódosítás mögé.

---

<sup>179</sup> Lásd ezzel összefüggésben LÁBADY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Dialóg Campus, 1998, Budapest-Pécs, 160–163. p.

<sup>180</sup> LÁBADY: 198 160. p.

GYÖRGY KISS

GEDANKEN ZUM GRUNDRECHTLICHE EINFLUSS IM  
ARBEITSRECHT

(horizontale–vertikale, direkte–indirekte Wirkung)

(Zusammenfassung)

„Gretchenfrage an jeden Juristen: Wie hältst du mit dem Verhältnis der Verfassung zum Privatrecht?“ Diese Frage bezeichnet das Gewicht des Problems der Ausstrahlung der Grundrechte auf Privatbeziehungen. Die verschiedenen Drittwirkungstheorien befinden sich nicht nur in deutschem Recht, sondern in Großbritannien, in der Schweiz und in Italien. Die Anherren der Drittwirkungsdiskussion werden in Vereinigten Staaten von Amerika gefunden (state-action doctrine). Die Wirkung der Grundrechte hat eine eigenartige Bedeutung im Arbeitsrecht. Die Geschichte des Arbeitsrechts kann als die Kollision der wirtschaftlichen und sozialen Grundrechte darstellen. Mit anderen Worten: „die Freiheit des einen hat ihre Grenzen an der Freiheit des anderen.“ In dieser Lage ist sehr wichtig die Rolle der Gesetzgebung für die arbeitsrechtlichen Rechtsbeziehungen – besonders hinsichtlich der ambivalenten Auslegung der sozialen Grundrechte. Diese Abhandlung macht einen Versuch die Entwicklungsperiode der Drittwirkungstheorien (state-action) und den Ablauf der Rechtssprechung darzulegen.